

Nkunguhato wa Madyondziselo

XITSONGA

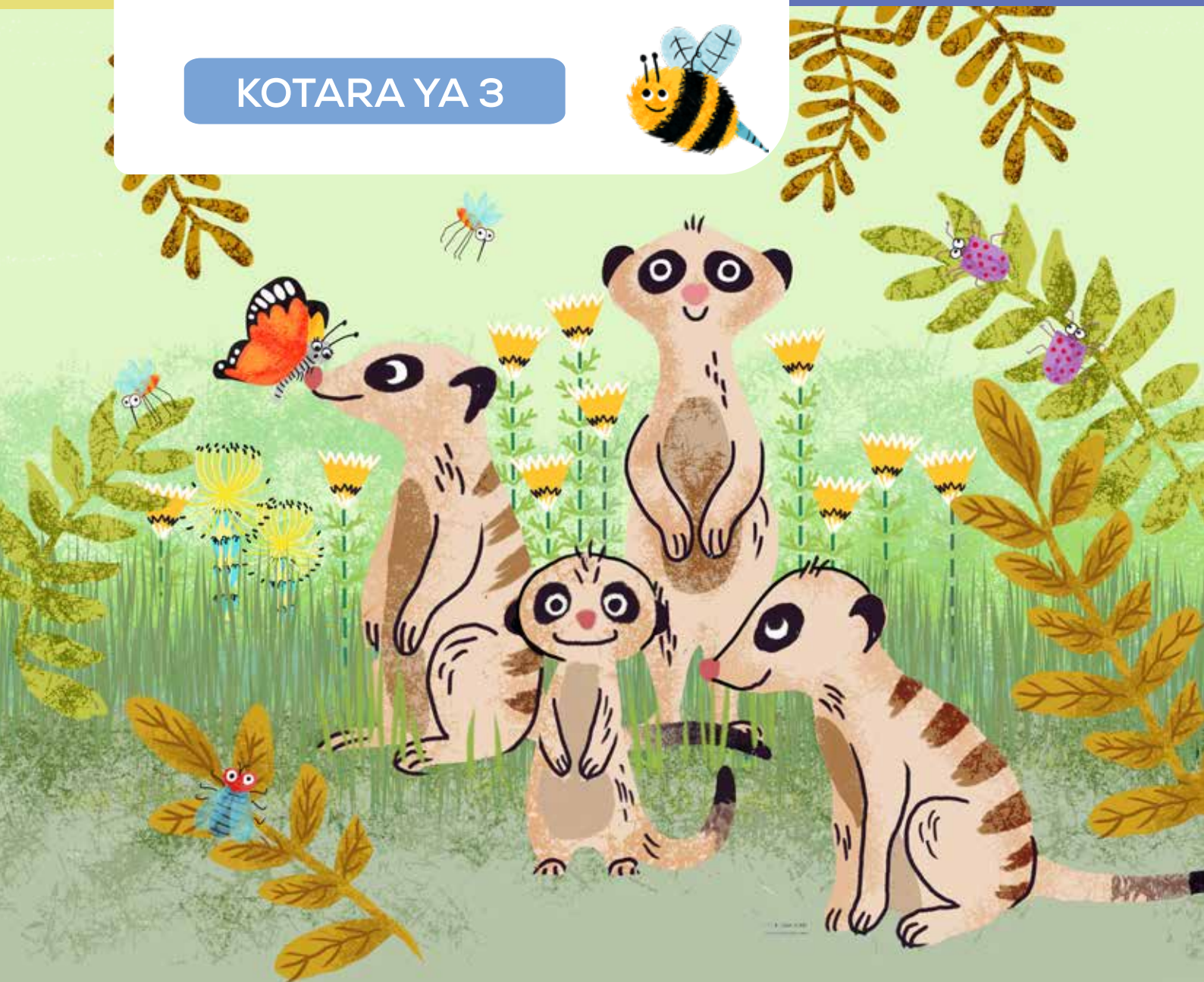
RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 3

GIREDI YA

2

Nkunguhato wa Madyondziselo

GIREDI YA 2 | KOTARA YA 3

XITSONGA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

KOTARA YA 3 NKUNGUHATO WA MADYONDZISELO

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Hi twa mavondzo*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana u nga anakanya hi nkarhi lowu u veke na mavondzo? / Xana u tshame u lava nchumu lowu a wu ri wa munhu un'wana?*
 - *Xana hi swihi swilo swin'wana leswi u nga na vuswikoti eka swona kumbe leswi u tinyungubuyisaka hi swona?*
 - *Xana hi nga endla yini loko hi ri na mavondzo?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena:
Ku ambala dzovo ra nyimpfu
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
Xivulavulelo lexi xi nga tirha eka munhu loyi a tikombaka a ku rhandza no ta hi swa kahle kasi endzeni ka yena u tele rivengo.

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 2
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 4.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Aka nkholuko wa ntivontsalo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala xivulwa kumbe swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**
 - Hi wena a wu hemahema.
 - Mumu lowu wa hi lema.
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na mavangwa exikarhi ka marito.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala xivulwa kumbe swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzeleka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, sayizi ya maletere na ku hambanisa maletere.
 - d. Seketela vadyondzi lava lavaka ku pfuniwa.
3. **Lemukisa vadyondzi hi rivilo ra ku tsala na hi nkhaqato.**
 - a. Loko vadyondzi vo tala va hetile, vula u ku 'yimani'.
 - b. Byela vadyondzi ku lemuka leswaku va ha salele ndzhaku ku fika kwihi.
 - c. Loko va nga hetangi, va byele leswaku va ringeta ku tsala hi ku hatlisanyana mundzuku.
 - d. Nakambe endla leswaku vadyondzi va pimanisa matsalelo ya vona na ya wena eka bodo.
 - e. Va kombele leswaku va lemuka leswaku va endlile swihoko swi ngani.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 1

1. Tivisa xitori.

- a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Khungu tiraka*.
- b. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Khungu Tiraka i tiraka leyitsongo ya xitshopana leyi pfumelaka leswaku timovha tin'wana hinkwato ta antswa ku n'wi tlula. U ehleketa leswaku switimela hinkwaswo, mabazi, timovha na swihahampfhuka leswi a swi vonaka swi hatlisa kumbe swikulu kumbe swi sasekile ku n'wi tlula. Kutani, siku rin'wana, Khungu u vonile xifanyetana xi wela enambyeni. U ehleketa leswaku xitimela, bazi, movha, kumbe xihahampfhuka swi ta pfuna xifanyetana, kambe ku hava na xin'we xa swona lexi nga pfunaka. Nkateko wa kona, Khungu u ehleketa hi pulani kutani a dyondza leswaku u hlawulekile ku fana na timovha letin'wana hinkwato.*
- c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelalaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Langutisisa ku twisisa.
- b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 4.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *tiraka yo diba: Tiraka leji endleriweke ku rhwala na ku ehlisa switirhisiwa. Tiraka yo diba yi na xiphemu xa le ndzhaku lexi vuriwaka ghenuka. Yi nga rhwala swilo swo fana na misava, kumbe maribye ivi yi swi diba loko swi laveka.*
 - *lori: Tiraka leyikulu leji tirhisiwaka ku rhwala nhundzu kusuka endhawini yin'wana kuya eka yin'wana.*
 - *xifambo: Nchumu wun'wana lowu fambisaka vanhu kumbe swilo hi patu, swo tanihi movha, bazi, tiraka kumbe xikanyakanya.*
 - *ku hatlisa: Ku famba hi rivilo lerikulu swinene.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 2
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 5.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Aka nkholuko wa ntivotontsalo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala xivulwa kumbe swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**
 - Hi mina na Mimi a hi kukula.
 - Hi fela ku wina, mina na Bela.
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na mavangwa exikarhi ka marito.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala xivulwa kumbe swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzeleka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, sayizi ya maletere na ku hambanisa maletere.
 - d. Seketela vadyondzi lava lavaka ku pfuniwa.
3. **Lemukisa vadyondzi hi rivilo ra ku tsala na hi nkhaqato.**
 - a. Loko vadyondzi vo tala va hetile, vula u ku 'yimani'.
 - b. Byela vadyondzi ku lemuka leswaku va ha salele ndzhaku ku fika kwihi. Xana va hetile swo tala ku tlula leswi va swi endleke siku leri hundzeke?
 - c. Loko va nga hetangi, va bye le leswaku va ringeta ku tsala hi ku hatlisanyana mundzuku.
 - d. Nakambe endla leswaku vadyondzi va pimanisa matsalelo ya vona na ya wena eka bodo.
 - e. Va kombele leswaku va lemuka leswaku va endlile swihoko swi ngani.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; Yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Khungu tiraka*.
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangua njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 5.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *mavondzo: Vito ra matitwelo lama hi nga na wona loko hi lava leswi munhu un'wana a nga na swona.*
 - *Ku va na mavondzo: Matitwelo lama hi nga na wona loko hi lava leswi munhu un'wana a nga na swona.*
 - *matimba: Xin'wana lexi u nga na vuswikoti eka xona.*
 - *khapu: Sagwadi leri u ri kumaka hi ku hlula kumbe ku endla kahle, hi ntolovelo i khapu kumbe xitechu.*
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 6.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Mikarhi yin'wana vanhu va va na swilo leswi hi navelaka leswaku hi va na swona. Mikarhi yin'wana hi vona nchumu lowu nga wa munhu un'wana, kufana n mateki lamantshwa, thoyi kumbe sagwadi. Hi nga ha navela onge na hina a hi ri na swona. Lama i matitwelo lama tolovelekeke.*
 - *Mavondzo i vito ra ku titwa loku hi nga na kona loko hi lava leswi munhu un'wana a nga na swona. Munhu un'wana na un'wana u titwa a ri na mavondzo mikarhi yin'wana.*
 - *Vanhu va na vuswikoti eka swilo swo hambanahambana. Vana van'wana va na vuswikoti eka mitlango. Van'wana va na vuswikoti byo dirowa. Van'wana va na vuswikoti byo yimbelela, ku cina kumbe ku pfuna van'wana. Hinkwerhu hi na vuswikoti byo hambanahambana.*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Vutisa xivutiso xo sungula.
 - Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.
 - Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.

4. Swivutiso:

- a. *Xana i yini lexi u xi vonaka eka xifaniso lexi nga endlaka leswaku munhu a va na mavondzo?*
- b. *Xana n'wana a nga titwa njhani loko munhu un'wana a kuma khapu kumbe nyeleti eka ku dirowa ka vona?*
- c. *Xana hi nga endla yini loko hi navela onge hi nga va na nchumu lowu munhu un'wana a nga na wona?*

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wo lemukisa fonemiki. Mpfumawulo wa kona i... Ndzi lava ku...

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa ntlango hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Munhu loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i P, ndzi lava MAVITO YA VANHWANYANA.
 - b. Vadyondzi va yimisa mavoko loko va kota ku ehleketa hi vito ra nhwanyana leri nga na mpfumawulo wa P.
 - c. Munhu loyi a va kombetelaka u pfumelela munhu un'wana na un'wana ku vula vito ra vona. A va fanelangi ku vuyelela vito leri nga vuriwa.
 - d. Munhu wa vu 5 loyi a nga ta vula vito hi ndlela leyi nga fanela ku nghena yena a tlanga.
 - e. Munhu lontshwa loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i M, ndzi lava TINXAKA TA SWAKUDYA.
 - f. Ntlango wu ya emahlweni hi ndlela yoleyo.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 7.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Aka nkhuluko wa ntivotontsalo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala xivulwa kumbe swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**
 - Malume u fuwile na homu.
 - Rona ri hi fela mona.
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na mavangwa exikarhi ka marito.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala xivulwa kumbe swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzeleka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, sayizi ya maletere na ku hambanisa maletere.
 - d. Seketela vadyondzi lava lavaka ku pfuniwa.
3. **Lemukisa vadyondzi hi rivilo ra ku tsala na hi nkhaqato.**
 - a. Loko vadyondzi vo tala va hetile, vula u ku 'yimani'.
 - b. Byela vadyondzi ku lemuka leswaku va ha salele ndzhaku ku fika kwihi. Xana va hetile swo tala ku tlula leswi va swi endleke siku leri hundzeke?
 - c. Loko va nga hetangi, va byele leswaku va ringeta ku tsala hi ku hatlisanyana mundzuku.
 - d. Nakambe endla leswaku vadyondzi va pimanisa matsalelo ya vona na ya wena eka bodo.
 - e. Va kombele leswaku va lemuka leswaku va endlile swihoko swi ngani.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Khungu tiraka.*
 - d. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Khungu Tiraka i tiraka leyitsongo ya xitshopana leyi pfumelaka leswaku timovha tin'wana hinkwato ta antswa ku n'wi tlula. U ehleketa leswaku switimela hinkwaswo, mabazi, timovha na swihahampfhuka leswi a swi vonaka swi hatlisa kumbe swikulu kumbe swi sasekile ku n'wi tlula. Kutani, siku rin'wana, Khungu u vonile xifanyetana xi wela enambyeni. U ehleketa leswaku xitimela, bazi, movha, kumbe xihahampfhuka swi ta pfuna xifanyetana, kambe ku hava na xin'we xa swona lexi nga pfunaka. Nkateko wa kona, Khungu u ehleketa hi pulani kutani a dyondza leswaku u hlawulekile ku fana na timovha letin'wana hinkwato.*
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Langutisisa ku twisisa.
 - Vutisa vadyondzi: Xana u tshama u titwa u nga twisisa nchumu loko hi ri karhi hi hlaya xitori hikuva u lahlekela hi ku landzelerisa leswi a swi humelela? Xana leswi swi ku endle u titwa njhani?

Ku tsala: Tivisa na ku Titoloveta SMR

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tivisa nkongomelo wa SMR.

- Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tiyisisa leswaku rito leri endlaka (riendli) ri fambelana na loyi a ri endlaka (nhlokomhaka).
- Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi titwa ndzi ri ni mavondzo. Na yena u titwa a ri ni mavondzo.
- Hlamusela SMR hi ku ya hi mongo: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).

2. Titolovete SMR na vadyondzi.

- Tsala ebodweni: Ndzi titwa ndzi tsakile. U titwa a ri ni gome.
- Vutisa vadyondzi: Xana tinhlokomhaka leti ti fambelana na maendli ya tona? Xana hi nga xi cinca njhani xivulwa lexi ku tiyisisa leswaku rito leri endlaka (riendli) ri fambelana na loyi a ri endlaka (nhlokomhaka)?
- Ku endla mepe wa miehleketo na vadyondzi: Hi nga hlaya swivulwa swa hina hi rito leri tlakukeke, naswona hi tiyisisa leswaku leswi hi swi tsaleke swi fambisana ni leswi hi swi vulaka. Mikarhi yin'wana, leswi swi nga hi pfuna ku xiya loko hi endlile xihoxo xa nhlokomhaka ni riendli. Loko ndzi hlaya swivulwa leswi hi rito leri tlakukeke, swi twala swi hoxekile! Ndzi nga swi lulamisa: Ndzi titwa ndzi tsakile. U titwa a ri ni gome.

3. Nyika vadyondzi nkarhi wo titoloveta SMR hi ku tiyimela.

- Tsala ebodweni:
 - Ndzi... tsutsuma.
 - Wena... ku tsutsuma.
 - Hi... tsutsuma.
 - Va... tsutsuma.
 - U... tsutsuma.
- Hlamusela vadyondzi: Hetisa swivulwa leswaku nhlokomhaka (loyi a swi endlaka) yi fambelana na riendli (rito ro endla).
- Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku hetisa ntirho.

4. Kamba ku twisisa ka vadyondzi.

- Vitana vadyondzi va vuya swin'we.
- Vitana vadyondzi vo hambana ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Kombela: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 7.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wo lemukisa fonemiki. Mpfumawulo wa kona i... Ndzi lava ku...

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa ntlango hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Munhu loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i P, ndzi lava MAVITO YA VANHWANYANA.
 - b. Vadyondzi va yimisa mavoko loko va kota ku ehleketa hi vito ra nhwanyana leri nga na mpfumawulo wa P.
 - c. Munhu loyi a va kombetelaka u pfumelela munhu un'wana na un'wana ku vula vito ra vona. A va fanelangi ku vuyelela vito leri nga vuriwa.
 - d. Munhu wa vu 5 loyi a nga ta vula vito hi ndlela leyi nga fanela ku nghena yena a tlanga.
 - e. Munhu lontshwa loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i M, ndzi lava TINXAKA TA SWAKUDYA.
 - f. Ntlango wu ya emahlweni hi ndlela yoleyo.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 8.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Aka nkhuluko wa ntivotontsalo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala xivulwa kumbe swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**
 - Hi hina a hi gula meno.
 - A guriwa meno hi manana.
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na mavangwa exikarhi ka marito.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala xivulwa kumbe swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzeleka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, sayizi ya maletere na ku hambanisa maletere.
 - d. Seketela vadyondzi lava lavaka ku pfuniwa.
3. **Lemukisa vadyondzi hi rivilo ra ku tsala na hi nkhaqato.**
 - a. Loko vadyondzi vo tala va hetile, vula u ku 'yimani'.
 - b. Byela vadyondzi ku lemuka leswaku va ha salele ndzhaku ku fika kwihi. Xana va hetile swo tala ku tlula leswi va swi endleke siku leri hundzeke?
 - c. Loko va nga hetangi, va byele leswaku va ringeta ku tsala hi ku hatlisanyana mundzuku.
 - d. Nakambe endla leswaku vadyondzi va pimanisa matsalelo ya vona na ya wena eka bodo.
 - e. Va kombele leswaku va lemuka leswaku va endlile swihoko swi ngani.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Khungu tiraka*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Langutisisa ku twisisa.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana u tshama u titwa u nga twisisa nchumu loko hi ri karhi hi hlaya xitori hikuva u lahlekela hi ku landzelerisa leswi a swi humelela? Xana leswi swi ku endle u titwa njhani?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tivisa nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Xitori lexi vulavulaka hi mavondzo.
2. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini eka ntirho wo tsala hi nomu, u nga si tsala. Tirhisa furemu yo tsala.**
 - a. Vula u ku: Ndzi ta tsala hi ximunhuhakwa lexi titwaka xi ri na mavondzo eka... U fanele ku dyondza ndlela yo titwa a antswa!
3. **Ku letela nkunguhato wa ntirho wo tsala eka bodo.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Nchumu lowu ximunhuhakwa xa wena xi wu navelaka.
 - b. Tirhisa mepe wa miehleketo ku kunguhata xitori xa wena:
 - Xana ximunhuhakwa xa wena i mani?
 - Xana ximunhuhakwa xa wena xi vone yini?
 - A yi ri ya mani?
 - Hikokwalahokayini ximunhuhakwa xa wena a xi swi lava?
 - Xana u kona loyi a ku pfuneke? Njhani?
 - Xana ximunhuhakwa xa wena xi titwe njhani eku sunguleni?
 - I yini lexi endleke leswaku ximunhuhakwa xa wena xi titwa hi ndlela leyi hambaneke?
 - Xana ximunhuhakwa xa wena xi titwe njhani emakumu?
 - U dyondzile yini hi mayelana no titoloveta no ka u nga heli matimba?
4. **Endla leswaku vadyondzi va ehleketa.**
 - a. Vula: mundzuku, u ta kunguhata ku tsala ka wena. Tana na mianakanyo ya wena mundzuku.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana, ____ u vonile...

A yi ri ya...

U / yena u swi tsakerile swinene hikuva...

U / yena a a navela...

Ndzi naverile...

Eku sunguleni, a a titwa a...

Kutani, u / yena a ehleketa hi...

U / yena u swi vonile leswaku...

Eku heteleleni...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 8.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: tsala, tshika, gqoka, tlhela, ntlhontlho
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Ku tlhele ku va na ntlhontlho ekaya.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 9.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Khungu tiraka*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta dirowa na ku tsala hi xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka ngopfu eka xitori a ku ri loko...
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - d. Dirowa xifaniso hi xihatla ebodweni. Loko u ri karhi u dirowa, hlamusela leswi u swi dirowaka.
 - e. Engetela swivulwa swa kwalomu ka xin'we kufika ka swimbirhi mayelana na ku dirowa ka wena: Ndzi tsakerile...
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va kanerisana hi tinhlamulo ta vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Kutani, lerisa vadyondzi ku dirowa xiphemu xexo xa xitori eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - e. Pfuna vadyondzi ku engetela swivulwa swa kwalomu ka xin'we kufika ka swimbirhi eka leswi va swi diroweke.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Xitori lexi vulavulaka hi mavondzo.
2. **Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo ta vona eka nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, sweswi ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula nhlokomhaka ya ku tsala ha yona.
 - b. Lerisa vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona na mutirhisani.
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona na tlilasi.
3. **Lerisa vadyondzi ku kunguhata matsalelo ya vona eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
 - a. Vula: Sweswi tirhisa mepe wa miehleketo ku rhekhoda miehleketo ya wena na ku kunguhata ntirho wo tsala.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we ku kunguhata.**
 - a. Vula: Ndzi byele hi miehleketo ya wena.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa mepe wa vona wa miehleketo.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana, ____ u vonile...

A yi ri ya...

U / yena u swi tsakerile swinene hikuva...

U / yena a a navela...

Ndzi naverile...

Eku sunguleni, a a titwa a...

Kutani, u / yena a ehleketa hi...

U / yena u swi vonile leswaku...

Eku heteleleni...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 9.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Ku byela van'wana mahungu ya wena ya le xihundleni**
 - a. Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini. Vula u ku:
 - b. Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - c. Kutani, byela van'wana mahungu ya wena.
 - d. Hi byele leswi humeleleke hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - e. Hi byele hi timhakakulu mayelana na mahungu ya wena.
 - f. Hetelela hi ku hi byela hi ndlela leyi mahungu ya wena ma ku endleke u titwa hayona.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u byela van'wana mahungu ya wena, tsundzuka ku:
 - Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini
 - Hi byele leswaku swi humelerile rini
 - Hi byele leswaku swi humelerile mani
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tllasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: *g***
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *n, g, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *n, g, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: *ng***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *nguva, nenge*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 11.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *a/ a/ a/*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: *a/ a/ a/*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *a/ a/ a/*
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *a/ a/ a/*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 13

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Tiholideyi ta xixika.*
- Vula u ku: *Eka xitori lexi, Tiyani u tsakile ku tlhelela exikolweni endzhaku ka tiholideyi ta xixika. Kambe loko a twa hi ta tindhawu hinkwato to tsakisa leti vanghana va yena va ti endzeleke, u sungula ku titwa hi ndlela leyi hambaneke hi holideyi ya yena n'wini. Endzhaku ka nkarhi, tlilasi ya yena yi komberiwile ku tsala hi mintokoto ya vona ya tiholideyi. A hi hlayeni ku kuma leswaku Tiyani u titwa njhani na leswi a kunguhateke ku tsala hi swona.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla ku yelana.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 12.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *Iwandlekulu: I mati mo tala swinene ya munyu.*
 - *boboma: Mati lama khulukaka ehenhla ka makumu ya ribye leri nga le henhla kumbe riwa.*
 - *rendzo: Ku ya endhawini yin'wana.*
 - *mintokoto: Ntokoto i nchumu wun'wana na wun'wana lowu u wu vonaka, u wu endlaka kumbe u wu twaka evuton'wini bya wena. Swi fana ni xitsundzuxo lexi u xi hlengeletaka.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: g**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: n, g, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: gw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: gwena, gwineka
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: ngw, Ngwatekani, mangwa**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 12.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotantsalo: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotantsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotantsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisese.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *a a a*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, *a a a*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *a a a*
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *a a a*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 15

1. **Lulamisa vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Tiholidayi ta xixika*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 12.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 13.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humelalaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - Mphikizano wu ta sungula ku nga ri khale, kambe xipano xa ha ri na xiphiqo xin'we lexikulu lexi xi faneleke ku xi lulamisa...
 - A ku ri siku leri landzelaka siku ra mphikizano lowukulu. Loko va ri karhi va aka, vafana va ehleketile hi...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntolovelole, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humelalaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: s**
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *s, w, n*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *s, w, n*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: sw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *swona, sweswi, swinene*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 14.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Aa Aa Aa*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 15

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Tiholideyi ta xixika*
 - d. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Tiyani u tsakile ku tlhelela exikolweni endzhaku ka tiholideyi ta xixika. Kambe loko a twa hi ta tindhawu hinkwato to tsakisa leti vanghana va yena va ti endzeleke, u sungula ku titwa hi ndlela leyi hambaneke hi holideyi ya yena n'wini. Endzhaku ka nkarhi, tllasi ya yena yi komberiwile ku tsala hi mintokoto ya vona ya tiholideyi. A hi hlayeni ku kuma leswaku Tiyani u titwa njhani na leswi a kunguhateke ku tsala hi swona.*
 - e. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla ku yelana.
 - Vutisa vadyondzi: Xana u nga endla ku yelana eka xitori lexi? Xana ku tshama ku humelela nchumu wo fana na lowu eka wena kumbe eka munhu un'wana loyi u n'wi tivaka?

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Ku tlhela u tivisa nhlokomhaka ya ku tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Xitori lexi vulavulaka hi mavondzo.
 - b. Hlamusela swilaveko swa ntirho:
 - Rixaka ra matsalwa: Xitori xo tumbuluxiwa / xo ka xi nga ri xa ntiyiso
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala xitori xa swivulwa swa kwalomu ka nhungu.
 - SMR: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).
2. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi mianakanyo ya wena ku uka eka mepe wa wena wa miehleketo.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa furemu yo tsala hi ku tirhisa nkunguhato wa wena.
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - Vula: sweswi tirhisa nkunguhato wa wena ku tata furemu yo tsalela.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi ha un'weun'we ku sungula ku tsala.**
 - a. Vula: A hi languteni mepe wa wena wa miehleketo ivi hi wu tirhisa ku sungula ku tsala.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku tirhisa furemu yo tsala.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana, ____ u vonile...

A yi ri ya...

U / yena u swi tsakerile swinene hikuva...

U / yena a a navela...

I wished...

Eku sunguleni, a a titwa a...

Kutani, u / yena a ehleketa hi...

U / yena u swi vonile leswaku...

Eku heteleleni...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 14.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: s**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: s, w, n
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: ns**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: nsovo, nsuna, nsuku
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: nsw, xiyingwana, nswamo**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 15.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Aaa Aaa Aaa*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 15

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Tiholideyi ta xixika*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla ku yelana.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, namuntlha hi ta heta ku tsala: Xitori lexi vulavulaka hi mavondzo.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va tsala eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
3. **Ku hambanyisa.**
 - a. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa furemu yo tsala.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela vuxokoxoko byo fana na ku hlamusela marito eka swivulwa swa wena.
4. **Nyika ntirho wa le kaya hi laha swi lavekaka hakona.**
 - a. Hlamusela leswaku vadyondzi va fanele ku heta nkunguhato wa vona wa ntirho wa le kaya loko va nga si heta.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana, ____ u vonile...

A yi ri ya...

U / yena u swi tsakerile swinene hikuva...

U / yena a a navela...

I wished...

Eku sunguleni, a a titwa a...

Kutani, u / yena a ehleketa hi...

U / yena u swi vonile leswaku...

Eku heteleleni...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 15.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: xiyinswana, nswamo, gwena, tsala, nguva
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Xiyinswana xa huku a xi vonak sweswi.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 16.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 15

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Tiholideyi ta xixika*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tlhela hi hlamusela xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Vula u ku: Yimani ndzi ehleketa – ndzi fanele ku mi byela xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka xa xitori hi marito ya mina.
 - c. Pfula matihlo ya wena u byela vadyondzi xiphemu lexi u xi tsakelaka xa xitori.
 - d. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - e. Hlamusela xiphemu lexi xa xitori hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - f. Katsa na vuxokoxoko bya nkoka, kufana na mavito ya swimunhuhatwa.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va cincacincana ku byelana xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori na mutirhisani wa vona.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula hi xitori, rhendzeleka etlilasini na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - e. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana mudyondzi kumbe vadyondzi vambirhi ku ta hlamusela hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori va hlamusela tlilasi.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Mudyondzisi u vumba ndlela yo hlela kutani mudyondzi a hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 81

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko:** Xitori lexi vulavulaka hi mavondzo
2. **Tivisa nxaxamelo wo kambela ku hlela**
 - a. Vula, namuntlha hi ta hlela leswi hi nga tsala hi ku tirhisa nxaxamelo wo kambela ku hlela:
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala xitori xa swivulwa swa kwalomu ka nhungu.
 - SMR: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).
3. **Ku letela ku hlela.**
 - a. Tsala xivulwa eka bodo lexi nga na xihoxo.
4. **Komba vadyondzi ndlela yo hlela xihoxo.**
5. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.
6. **Nyika ntirho wo tsala wa Buku yo Tirhela ya DBE.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va heta ku hlela, hlamusela leswaku va fanele ku tirha eka buku ya vona ya ntirho ya DBE.
 - b. Lerisa vadyondzi ku heta:
 - Buku yo Tirhela ya DBE pheji ra: 8
 - a. Veka swifaniso leswi hi ku landzelelana loku faneleke.
 - b. Kutani, tsala xivulwa xin'we hi xifaniso xin'wana ni xin'wana.
 - c. Tiyisisa leswaku swivulwa swa wena swi vula xitori.
 - d. Xana u nga endla xitori xa wena mayelana na xikongomelo xa hina: Hi twa mavondzo?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 16.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa ngingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Hi endla swihoxo*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana u nga anakanya hi nkarhi lowu u endleke xihoxo?*
 - *Hikokwalahokayini hi endla swihoxo loko hi ri karhi hi dyondza swin'wana leswintshwa?*
 - *Xana hi nga endla yini loko hi endla xihoxo?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 18.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena
"Un'wana na un'wana wa endla xihoxo, i mhaka ku nga na rhaba emakumu ka pensele yin'wana na yin'wana." Phoebe Waller-Bridge
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
 Ntshaho lowu wa Phoebe Waller-Bridge i wo tsundzuxa no hlohlotela vanhu leswaku loko va endle xihoxo va nga titwi nandzu, xihoxo xa humelela eka un'wana na un'wana.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: x**
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: x, n, w
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: x, n, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: xw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *xwerile, xwele, xwela*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 20.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: /l /l/ /l/**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: /l /l/ /l/
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: /l /l/ /l/**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: /l /l/ /l/**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 25

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Jabu u hakasa matandza.*
- Vula u ku: *Eka xitori lexi, Jabu u rhumiwile evhengeleni hi manana wa yena loko na yena a lava ku hlangana na vanghana va yena ku ya tlanga bolo ya milenge. Loko a ri endleleni yo ya ekaya, u ringeta ku ringanisa vutihlamuleri bya yena na ku navela ka yena ku ya tlanga ntlango. Kufana na vo tala va hina, Jabu u dyondza leswaku mikarhi yin'wana hi endla swihoxo loko hi kavanyetiwa kumbe hi ringeta ku endla swilo swo tala hi nkarhi wun'we. A hi hlayeni ku kuma leswaku ku humelela yini loko Jabu a fanele ku endla xiboho xo tika.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikambisiso.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 20.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 18.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ku kayakaya: Ntirho wutsongo lowu u humaka endlwini u ya wu endla.*
 - *dazene: Ntlawa wa swilo swa khumembirhi, hi ntoloveloko ku va ku ri nchumu wun'we, xikombiso: matandza.*
 - *tshapuka: Loko nchumu wu ri karhi wu tsakama, wu rhetela naswona wu namarhela loko u wu khumba.*
 - *matandza mo phyakatiwa: Matandza lama ma pfanganisiweke na ku swekiwa eka pani (leyi i ndlela leyi tolovelekeke ya ku endla matandza).*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: x**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: x , n , w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: nx**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: $nxiyo$, $nxinximo$, $nxavo$
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: x , $xixevo$, $xixika$**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 21.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisese.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: *ℓ ℓ ℓ***
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, *ℓ ℓ ℓ*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: *ℓ ℓ ℓ***
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: *ℓ ℓ ℓ***
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 27

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Jabu u hakasa matandza.*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 21.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *xihoxo: nchumu lowu hi wu endlaka hi nga tiyimiselang.*
 - *mhangu: Xin'wana xo biha kumbe xo hlamarisa lexi humelelaka hi xihoxo, ku nga ri na munhu loyi a tiyimiserile ku xi endla.*
 - *ku chulula: Hiloko mati kumbe phawuda yi huma endzeni ka khonteyinara yi wela ehansi.*
 - *Ku thyakisiwa: Ku va ku nga basangi.*
 - b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.
2. **Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 22.
 - b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Munhu un'wana na un'wana wa endla swihoxo. Vana va endla swihoxo naswona vanhu lavakulu va endla swihoxo na vona. Swihoxo i xiphemu lexi tolovelekeke xa ku dyondza.*
 - *Swi teka madzana ya swihoxo leswaku u dyondza nchumu lowuntshwa kahle hi ku hetiseka. Xihoxo xin'wana na xin'wana xi pfuna byongo bya wena ku twisisa xiphiqo kumbe ntlhontlho ku antswa, leswaku u ta kota ku dyondza kusuka eka xona.*
 - *Loko hi endla xihoxo, hi nga anakanya hileswi nga fambangiki kahle ivi hi ringeta nakambe. Swihoxo swi hi pfuna ku dyondza na ku kula.*
3. **Bulani hi xifaniso.**
 - a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - *Vutisa xivutiso xo sungula.*
 - *Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.*
 - *Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.*
 - *Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.*
 - *Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.*
4. **Swivutiso:**
 - a. *Xana hi swihi swihoxo leswi u nga swi vonaka eka xifaniso lexi?*
 - b. *Xana u nga anakanya hi nkarhi lowu u endleke xihoxo xo fana na lexi u xi vonaka eka xifaniso?*
 - c. *Xana hi nga endla yini endzhaku ka loko hi endlile xihoxo?*

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: t**
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *t, n, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *t, n, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: tw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *twana, twela, twisisa*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 23.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotisalo: Titolovete ntivotisalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotisalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotisalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi: Ee Ee Ee**
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 27

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Jabu u hakasa matandza.*
 - d. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Jabu u rhumiwile evhengeleni hi manana wa yena loko na yena a lava ku hlangana na vanghana va yena ku ya tlanga bolo ya milenge. Loko a ri endleleni yo ya ekaya, u ringeta ku ringanisa vutihlamuleri bya yena na ku navela ka yena ku ya tlanga ntlango. Kufana na vo tala va hina, Jabu u dyondza leswaku mikarhi yin'wana hi endla swihoxo loko hi kavanyetiwa kumbe hi ringeta ku endla swilo swo tala hi nkarhi wun'we. A hi hlayeni ku kuma leswaku ku humelela yini loko Jabu a fanele ku endla xiboho xo tika.*
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vutisa vadyondzi: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

Ku tsala: Tivisa na ku Titoloveta SMR

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa maendli (marito ya xiendlo) eka nkarhi lowu taka ku tsala hi nchumu lowu nga si tshamaka wu humelela.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Tolo, ndzi endlile xihoxo. Ndzi ta endla xihoxo mundzuku.
 - c. Hlamusela SMR hi ku ya hi mongo: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.
2. **Titolovete SMR na vadyondzi.**
 - a. Tsala ebodweni: Ndzi ya exitolo. Ndzi xava masi.
 - b. Vutisa vadyondzi: Xana hi nga swi cinca njhani swivulwa leswi leswaku swi va eka nkarhi lowu taka?
 - c. Ku endla mepe wa miehleketo na vadyondzi: Hi ntolovelo hi cinca swivulwa swi ya eka nkarhi lowu taka hi ku engetela rito 'ndzi ta' eka xivulwa emahlweni ka rito rin'wana ro endla, ku fana na 'famba' kumbe 'xava'. Hiloko hi tsala: Ndzi ta ya exitolo. Ndzi ta xava masi. Sweswo swi kombisa leswaku xiendlo lexi a xi si humelela - kambe xi ta humelela mundzuku.
3. **Nyika vadyondzi nkarhi wo titoloveta SMR hi ku tiyimela.**
 - a. Tsala ebodweni:
 - Ndzi dya swiwitsi swin'wana.
 - Ndzi titwa ndzi tsakile.
 - Ndzi tlanga ni vanghana va mina.
 - b. Hlamusela vadyondzi: Cinca swivulwa leswi swi va eka nkarhi lowu taka.
 - c. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku hetisa ntirho.
4. **Kamba ku twisisa ka vadyondzi.**
 - a. Vitana vadyondzi va vuya swin'we.
 - b. Vitana vadyondzi vo hambana ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - c. Kombela: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 23.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: t**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: t, n, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: nt**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: ntalo, ntoma, ntukulu
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: ntw, ntwanano, ntwisiso**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 24.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi: *Ee Ea Aea Eaa***
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 27

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Jabu u hakasa matandza*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntvisiso
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Hi ntlovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntvisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tivisa nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Ku dyondza hi swihoxo swa hina.
2. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini eka ntirho wo tsala hi nomu, u nga si tsala. Tirhisa furemu yo tsala.**
 - a. Vula u ku: Ndzi ta tsala hi nkarhi lowu ndzi dyondzeke ku... Ndzi endlile swihoxo swo tala, ku fana na..., kambe a ndzi tshikanga.
3. **Ku letela nkunguhato wa ntirho wo tsala eka bodo.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena hi wexe, u dyondza nchumu wuntshwa.
 - b. Tirhisa mepe wa miehleketo ku kunguhata xitori xa wena:
 - Xana u dyondzile ku endla yini?
 - Xana a swi ri njhani loko u sungula?
 - Hi swihi swihoxo leswi u swi endleke?
 - Hikokwalahoyini u yile emahlweni u ringeta?
 - Xana u titolovete njhani?
 - Hi wihi nchumu lowuntshwa lowu u nga tsakelaka ku wu dyondza enkarhini lowu taka?
 - Hikokwalahokayini u lava ku dyondza leswi?
 - Hi swihi swihoxo kumbe swiphiso leswi u ehleketaka leswaku u nga langutana na swona?
 - U ta endla yini loko ku dyondza nchumu wuntshwa swi tika?
4. **Endla leswaku vadyondzi va ehleketa.**
 - a. Vula: mundzuku, u ta kunguhata ku tsala ka wena. Tana na mianakanyo ya wena mundzuku.

Fureme yo tsala:

I learned how to...

Eku sunguleni, a ku ri...

Ndzi endlile swihoxo swo tala, ku fana na...

Ndzi yile emahlweni ndzi ringeta hambi leswi...

Eka nkarhi lowu taka, ndzi nga tsakela ku dyondza...

Ndzi lava ku dyondza... hikuva...

Ndzi nga ha endla swihoxo swo fana na...

Loko swi tika, ndzi ta...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 24.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: ntwanano, twana, ntoma, xixevo, nxinximo
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Hi twisisa leswaku i holideyi.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 25.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 27

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Jabu u hakasa matandza*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tlanga xitori hi mitlawwa.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi tlanga xitori, hi fanele ku ringeta ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa hina xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa hina
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa hina
 - b. Hi ku komisa komba vadyondzi hilaha u nga ta endla hakona kufana na xin'wana xa swimunhuhakwa.
 - c. Ringeta ku ka u nga hlawuli ximunhuhakwankulu eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Hlayela leswaku ku na swimunhuhakwa swingani eka xitori.
 - b. Ava vadyondzi etlilasini hi mitlawwa ya nhlayo yo ringana na swimunhuhakwa. Xikombiso, loko ku ri na swimunhuhakwa swa ntlhanu eka xitori, ava vadyondzi etlilasini hi mitlawwa ya ntlhanuntlhanu.
 - c. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana ximunhuhakwa xo karhi eka ntlawa.
 - d. Humesa vadyondzi etlilasini kumbe eka ndhawu leyikulu leyi nga pfuleka.
 - e. Byela mitlawwa leswaku yi tlanga xitori. Va fanele ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa vona xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa vona
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa vona
 - f. Loko vadyondzi va ri karhi va tlanga xitori, rhendzeleka laha va nga kona na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Ku dyondza hi swihoxo swa hina.
2. **Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo ta vona eka nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, sweswi ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula nhlokomhaka ya ku tsala ha yona.
 - b. Lerisa vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona na mutirhisani.
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona na tllilasi.
3. **Lerisa vadyondzi ku kunguhata matsalelo ya vona eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
 - a. Vula: Sweswi tirhisa mepe wa miehleketo ku rhekhoda miehleketo ya wena na ku kunguhata ntirho wo tsala.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we ku kunguhata.**
 - a. Vula: Ndzi byele hi miehleketo ya wena.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa mepe wa vona wa miehleketo.

Fureme yo tsala:

I learned how to...

Eku sunguleni, a ku ri...

Ndzi endlile swihoxo swo tala, ku fana na...

Ndzi yile emahlweni ndzi ringeta hambu leswi...

Eka nkarhi lowu taka, ndzi nga tsakela ku dyondza...

Ndzi lava ku dyondza... hikuva...

Ndzi nga ha endla swihoxo swo fana na....

Loko swi tika, ndzi ta...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 25.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
 - a. Lerisa vadyondzi ku kombetela migingiriko yo hambanahambana.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa ngHINGIRIKO wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vHIKI leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vadyondzi
lava
hlawuriweke
va ta ta na
swifaniso swo
'Kombisa na
ku Byela'

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Kombisa u tlhela u byela**
 - a. Khoma nchumu kumbe xifaniso lexi u xi tiseke leswaku u ta hi komba xona.
 - b. Hi byele hi nchumu kumbe xifaniso xexo. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - I... (sayizi, muhlovo, ntikelo, nantswo, na swin'wana.)
 - Xi tirhisiwa ku...
 - Ndza wu tsakela hikuva...
 - c. Kutani, vutisa tlilasi: Xana ku na swivutiso?
 - d. Loko un'wana a ri na xivutiso, ringeta hi matimba ku xi hlamula.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u nyika andlalo wa wena, tsundzuka ku:
 - Khoma nchumu kumbe xifaniso xa wena leswaku un'wana na un'wana a ta xi vona
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: *k***
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *k, w, n*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *k, w, n*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: *kw***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *kwihi, kwalana, kokwana*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 27.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *~ ~ ~*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: *~ ~ ~*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *~ ~ ~*
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *~ ~ ~*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 33

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Xikambelwana xa metse xo olova xa Lindeni.*
- Vula u ku: *Eka xitori lexi, Lindeni u titsheмба swinene hi vuswikoti bya yena bya tinhlayo naswona u tshemba leswaku a swi bohi ku titoloveta kumbe ku endla ntirhokaya. Loko tlilasi yi ri karhi yi endla mitirho yo tika na ku tilulamisela xikambelwana, Lindeni u sungula ku endla swiboho leswi khumbaka ku dyondza ka yena. Kufana na hina hinkwenu, u dyondza leswaku swihoxo swi nga humelela loko hi nga tilulamiseli hi ndlela leyi nga fanela. A hi hlayeni ku kuma leswi Lindeni a swi kumaka mayelana na ku dyondza na ku tinyiketela.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikumbetelo.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 27.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 18.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *phepha ro tirhela: Pheji leri nga na swivutiso kumbe migingiriko leyi lavaka ku endliwa.*
 - *mutivi: Munhu loyi a tivaka swo tala hi nchumu wo karhi naswona u na vutshila swinene eka wona.*
 - *ku titshemba: Ku titwa u nga kanakani leswaku u nga endla swo karhi.*
 - *ku titshemba ku tlula mpimo: Ku titwa u titshemba swinene kufikela laha u tshikaka na ku ringeta kumbe ku titoloveta ku endla nchumu wo karhi.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: k**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: k, w, n
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: nk**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: hinkwavo, nkwama, hinkwaxo
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: nk, nkele, nkanu**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 28.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotantsalo: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotantsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotantsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisese.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *I I I*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, *I I I*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *I I I*
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *I I I*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 35

1. **Lulamisa vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Xikambelwana xa metse xo olova xa Linden*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 28.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 29.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humelalaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - "Yoo e-e!" ____ a rila...
 - Vana a va nga lavi ku ____, kambe...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntolovelole, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humelalaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: ts**
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *ts, n, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *ts, n, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: tsw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *tswonga, tswalana, tswalo*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 30.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Titolovete ntivotontsalol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Ji Ji Ji*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 35

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikambelwana xa metse xo olova xa Lindeni*
 - d. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Lindeni u titsheмба swinene hi vuswikoti bya yena bya tinhlayo naswona u tshemba leswaku a swi bohi ku titoloveta kumbe ku endla ntirhokaya. Loko tlilasi yi ri karhi yi endla mitirho yo tika na ku tilulamisela xikambelwana, Lindeni u sungula ku endla swiboho leswi khumbaka ku dyondza ka yena. Kufana na hina hinkwenu, u dyondza leswaku swihoxo swi nga humelela loko hi nga tilulamiseli hi ndlela leyi nga fanela. A hi hlayeni ku kuma leswi Lindeni a swi kumaka mayelana na ku dyondza na ku tinyiketela.*
 - e. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo.
 - Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Ku tlhela u tivisa nhlokomhaka ya ku tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Ku dyondza hi swihoxo swa hina.
 - b. Hlamusela swilaveko swa ntirho:
 - Rixaka ra matsalwa: Ku hlayela nakambe ka munhu hi xiviri / xitlhokovetselo xa munhu hi xiviri
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.
2. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi mianakanyo ya wena ku uka eka mepe wa wena wa miehleketo.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa furemu yo tsala hi ku tirhisa nkunguhato wa wena.
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - Vula: sweswi tirhisa nkunguhato wa wena ku tata furemu yo tsalela.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi ha un'weun'we ku sungula ku tsala.**
 - a. Vula: A hi languteni mepe wa wena wa miehleketo ivi hi wu tirhisa ku sungula ku tsala.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku tirhisa furemu yo tsala.

Fureme yo tsala:

I learned how to...

Eku sunguleni, a ku ri...

Ndzi endlile swihoxo swo tala, ku fana na...

Ndzi yile emahlweni ndzi ringeta hambu leswi...

Eka nkarhi lowu taka, ndzi nga tsakela ku dyondza...

Ndzi lava ku dyondza... hikuva...

Ndzi nga ha endla swihoxo swo fana na....

Loko swi tika, ndzi ta...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 30.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfuxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: ts**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: ts, n, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: ntsw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: tintswalo, ntswatsi, antswa
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: ts, tsala, tsema**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 31.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Titolovete ntivotontsalol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Ja Je Jae Eia Aei*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 35

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikambelwana xa metse xo olova xa Lindeni*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, namuntlha hi ta heta ku tsala: Ku dyondza hi swihoxo swa hina.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va tsala eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
3. **Ku hambanyisa.**
 - a. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa furemu yo tsala.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
4. **Nyika ntirho wa le kaya hi laha swi lavekaka hakona.**
 - a. Hlamusela leswaku vadyondzi va fanele ku heta nkunguhato wa vona wa ntirho wa le kaya loko va nga si heta.

Fureme yo tsala:

I learned how to...

Eku sunguleni, a ku ri...

Ndzi endlile swihoxo swo tala, ku fana na...

Ndzi yile emahlweni ndzi ringeta hambi leswi...

Eka nkarhi lowu taka, ndzi nga tsakela ku dyondza...

Ndzi lava ku dyondza... hikuva...

Ndzi nga ha endla swihoxo swo fana na....

Loko swi tika, ndzi ta...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 31.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: tintswalo, tswatsi, hinkwaxo, kwalana, tsema
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Vamanana va tsutsumelo ku ya teka ntswalo.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 32.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 35

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikambelwana xa metse xo olova xa Linden*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tiendlela mahetelelo ya hina yo hambanahambana ya xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Hmm, ndzi ehleketile hi makumu yo hambana ya xitori.
 - c. Byela vadyondzi miehleketo ya wena mayelana na makumu yo hambana ya xitori.
 - d. Ringeta ku ehleketa hi makumu lama nga tolovelekangiki – nchumu lowu vadyondzi va nga ta ka va nga wu ehleketi.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Vula u ku: pfala matihlo ya wena kutani u ehleketa hi makumu yo hambana ya xitori. U nga kopeli mavonelo ya mina, ndzi kombela leswaku u ta na mavonelo ya wena n'wini.
 - b. Vula u ku: Pfula matihlo ya wena kutani u byela mutirhisani wa wena makumu ya xitori.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula hi mavonelo ya vona, rhendzeleka etlilasini na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - d. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana vadyondzi vatsongo ku byela tlilasi hi makumu ya vona ya xitori.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Mudyondzisi u vumba ndlela yo hlela kutani mudyondzi a hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 38

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko:** Ku dyondza hi swihoxo swa hina
2. **Tivisa nxaxamelo wo kambela ku hlela**
 - a. Vula, namuntlha hi ta hlela leswi hi nga tsala hi ku tirhisa nxaxamelo wo kambela ku hlela:
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.
3. **Ku letela ku hlela.**
 - a. Tsala xivulwa eka bodo lexi nga na xihoxo.
4. **Komba vadyondzi ndlela yo hlela xihoxo.**
5. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.
6. **Nyika ntirho wo tsala wa Buku yo Tirhela ya DBE.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va heta ku hlela, hlamusela leswaku va fanele ku tirha eka buku ya vona ya ntirho ya DBE.
 - b. Lerisa vadyondzi ku heta:
 - Buku yo Tirhela ya DBE pheji ra: 38
 - a. Veka swifaniso leswi hi ku landzelelana loku faneleke.
 - b. Kutani, tsala xivulwa xin'we hi xifaniso xin'wana ni xin'wana.
 - c. Tiyisisa leswaku swivulwa swa wena swi vula xitori.
 - d. Xana u nga endla xitori xa wena mayelana na xikongomelo xa hina: Hi endla swihoxo?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 32.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Ha cina*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana u tshame u cina? Rini? Kwihi?*
 - *Xana i vuyimbeleri kumbe mincino ya muxaka muni leyi u yi tivaka?*
 - *Xana u ehleketa leswaku vanhu va titwa njhani loko va cina?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 34.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena.
Ku kota ku cina a hi ku ba risthuri.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
Xivuriso lexi xi lava ku kombisa leswaku ku endla pongo kumbe ku rhasa a swi vuli ku u kota ku endla swilo. Lava swi kotaka va swi endla va nga ri ku beni ka huwa.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: *ch***
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *ch, n*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *ch, n*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: *nch***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *nchila, nchavo, nchono*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 36.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *o o o*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: *o o o*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *o o o*
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *o o o*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 47

1. Tivisa xitori.

- a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Xikwembu xa ncino Lloyd.*
- b. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Laud u tsakela ku cina naswona u humesa matitwelo ma yena hi ku fambafamba hinkwako laha a yaka kona. Loko a ha ri ntsongo, vanhu lava n'wi rhendzeleke va n'wi heta matimba eka ku cina, kambe u ya emahlweni a landzelela ku navela ka yena. Loko a ri karhi a kula, u sungula ku tumbuluxa maendlelo yo cina, a hangalasa tivhidiyo onilayini, naswona nyiko ya yena yi sungula ku fikelela vanhu vo tala. A hi hlayeni ku kuma leswaku rirhandzu ra Laud ra ku cina ri kula njhani ri va nchumu lowukulu na ndlela leyi ri hlanganisaka hakona vanhu van'wana.*
- c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikambisiso
- b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 36.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 34.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *tshula magenge yo cina: Ku tumbuluxa na ku lulamisa endlelo ra ntolovelu ra ncino kusukela eku sunguleni kuya fika emakumu.*
 - *mutshuri wa magenge yo cina: Munhu loyi a tumbuluxaka na ku dyondzisa endlelo ra ntolovelu ra ku cina.*
 - *endlelo ra ntolovelu: Sete ya maendlelo ma ku cina lama endliwaka hi ku landzelelana ko karhi.*
 - *xikolo xa tidyondzo ta le henhla: Xikolo lexi vanhu va dyondzaka vutshila byo hlawuleka, byo tanihi ku cina.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: *ch***
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *ch, n*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: *ch***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *chela, chuva, chava*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: *h, hina, himana***
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 37.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotantsalo: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotantsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotantsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisese.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: 0 0 0**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlani wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, 0 0 0
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: 0 0 0**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: 0 0 0**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 49

1. **Lulamisa vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Xikwembu xa ncino Lloyd*.
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 37.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ku cina: Ku fambiselana miri wa wena na vunanga.*
 - *baleji: Muxaka wo hlawuleka wa ncino lowu hlamuselaka xitori hi ku tirhisa ku fambafamba loku tsakisaka.*
 - *hipopo: Xitayili xa matimba xa ku cina lexi hatlisaka, lexi ku pfumelelaka ku kombisa vumunhu bya wena.*
 - *ncino wa ndhavuko: Ncino lowu humaka eka mfuwo wa ntlawa wa vanhu.*
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 38.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Ku na tinxaka to hambanahambana ta mincino. Vanhu van'wana va cina hi xikongomelo xa ku titsakisa na vanghana va vona. Vanhu van'wana va ya etitlilasini, yo tanihi baleji kumbe vunanga bya le Yuropa, leswaku va ya dyondza tindlela to hlawuleka to cina. Vanhu van'wana va dyondza mincino ya ndhavuko leyi humaka eka mfuwo wa vona.*
 - *Vanhu va cina hikorwalaho ka swivangelo swo tala swo hambanahambana. Vanhu va cina leswaku va titsakisa, ku tlangela, ku hlamusela switori, ku endla vutiolori, ku tlanga exitejini kumbe ku phofula ndlela leyi va titwaka hayona.*
 - *Ku cina i xiphemu xa mimfuwo yo tala. Miganga yo hambanahambana na mimfuwo yi na mincino ya yona yo hlawuleka. Mincino leyi yi pfuna vanhu ku tlangela swiendlakalo swa nkoka na ku avelana mindhavuko.*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Vutisa xivutiso xo sungula.
 - Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.
 - Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.

4. **Swivutiso:**

- Xana hi yihi mixaka yo hambanahambana ya ku cina leyi u yi vonaka eka xifaniso lexi?*
- Hi wihi muxaka wa ku cina lowu langutekaka wu ku tsakisa ngopfu? Hikokwalahokayini?*
- Hikokwalahokayini u ehleketa leswaku vanhu va cina?*

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

- Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: *nh***
 - Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *nh, n', w*
 - Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *nh, n', w*
- Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: *n'w***
 - Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlenganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlenganiso lowu.
 - Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *n'wana, van'we, n'wina*
 - Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlenganiso.
- Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 39.
 - Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi: Oo Oo Oo**
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 49

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikwembu xa ncino Lloyd*
 - d. Vula u ku: *Eka xitori lexi, Laud u tsakela ku cina naswona u humesa matitwelo ma yena hi ku fambafamba hinkwako laha a yaka kona. Loko a ha ri ntsongo, vanhu lava n'wi rhendzeleke va n'wi heta matimba eka ku cina, kambe u ya emahlweni a landzelela ku navela ka yena. Loko a ri karhi a kula, u sungula ku tumbuluxa maendlelo yo cina, a hangalasa tivhidiyo onilayini, naswona nyiko ya yena yi sungula ku fikelela vanhu vo tala. A hi hlayeni ku kuma leswaku rirhandzu ra Laud ra ku cina ri kula njhani ri va nchumu lowukulu na ndlela leyi ri hlanganisaka hakona vanhu van'wana.*
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vutisa vadyondzi: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

Ku tsala: Tivisa na ku Titoloveta SMR

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa maviti eka xivulwa ku siva vito ra munhu.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Munghana wa mina lonkulu i Amy. U sasekile hakunene.
 - c. Hlamusela SMR hi ku ya hi mongo: Riviti ri tirhisiwa eka xivulwa ku hi pfuna ku vulavula hi leswaku i mani loyi a endlaka swo karhi handle ko tirhisa vito ra vona.
2. **Titolovete SMR na vadyondzi.**
 - a. Tsala ebodweni: Trevor u rhandza ku khandziya xikanyakanya xa yena. Trevor u khandziya xikanyakanya xa yena mixo wun'wana ni wun'wana. Trevor u tsakela ku khandziya swintshabyana leswikulu.
 - b. Vutisa vadyondzi: Xana hi nga ma siva njhani mavito eka swivulwa leswi leswaku swivulwa swi khuluka ku antswa?
 - c. Ku endla mepe wa miehleketo na vadyondzi: Ematshan'weni yo vuyelela vito ra munhu hi ku ri vuyelela, hi nga tirhisa masivi leswaku swivulwa swi vulavula kahle. Masivi i marito yo fana na: yena, wena, hina, vona. Xikombiso, hi nga cinca vito ra 'Trevor' eka xivulwa xa vumbirhi na xa vunharhu hi va 'yena', hikuva swivulwa hinkwaswo swi vulavula hi munhu un'we: Trevor.
3. **Nyika vadyondzi nkarhi wo titoloveta SMR hi ku tiyimela.**
 - a. Tsala ebodweni:
 - Ndzi tsakela ku hlaya tibuku na Kokwana. ____ i muhlayi lonene.
 - Rahele i munghana wa mina. ____ swi sasekile swinene.
 - Siya, Aya, na Bulelwa va tlanga bolo ya milenge. ____ tiphina swin'we.
 - Mina na buti wa mina hi hlambela exidziveni. ____ tsakela ku hlambela.
 - Simile u ya exikolweni. ____ u tsakela ku dyondza.
 - b. Hlamusela vadyondzi: Tsala risivi leri faneleke.
 - c. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku hetisa ntirho.
4. **Kamba ku twisisa ka vadyondzi.**
 - a. Vitana vadyondzi va vuya swin'we.
 - b. Vitana vadyondzi vo hambana ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - c. Kombela: Riviti ri tirhisiwa eka xivulwa ku hi pfuna ku vulavula hi leswaku i mani loyi a endlaka swo karhi handle ko tirhisa vito ra vona.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 39.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: *nh***
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *nh, n', w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: *nhw***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *nhwana, nhwala*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: *n', n'anga, n'ame***
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 40.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Oe Oi Oia Eoi Aio*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 49

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikwembu xa ncino Lloyd*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tivisa nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina.
2. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini eka ntirho wo tsala hi nomu, u nga si tsala. Tirhisa furemu yo tsala.**
 - a. Vula u ku: Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina i... Ndzi rhandza ku va hlalela va cina hikuva...
3. **Ku letela nkunguhato wa ntirho wo tsala eka bodo.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Munhu evuton'wini bya wena loyi a rhandzaka ku cina.
 - b. Tirhisa mepe wa miehleketo ku kunguhata xitori xa wena:
 - I mani munhu evuton'wini bya wena loyi a rhandzaka ku cina?
 - Hi wihi muxaka wa ncino lowu va wu tsakelaka?
 - Xana va swi tsakela rini ku cina?
 - Xana ku cina swi va endla va titwa njhani?
 - Hikokwalahokayini u tsakela ku va hlalela loko va ri karhi va cina?
 - Xana u ehleketa leswaku va languteka njhani loko va cina?
 - Xana u titwa njhani loko u va hlalela va ri karhi va cina?
 - Xana na wena u tsakela ku cina? Hikokwalahokayini?
4. **Endla leswaku vadyondzi va ehleketa.**
 - a. Vula: mundzuku, u ta kunguhata ku tsala ka wena. Tana na mianakanyo ya wena mundzuku.

Fureme yo tsala:

___ ya mina yi tsakela ku cina...

Ncino lowu a wu tsakelaka ngopfu i...

U tsakela ku cina loko...

Loko a cina, swi n'wi endla a titwa...

Ndzi tsakela ku n'wi hlalela a ri karhi a cina hikuva...

Loko a cina, ndzi ehleketa leswaku u languteka...

Loko ndzi n'wi hlalela a ri karhi a cina, ndzi twa...

Ndzi endla / a ndzi swi tsakeli ku...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 40.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: n'anga, nhwana, n'wana, nchila, chava
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Ku na n'wana un'we loyi a nga ri kona.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 41.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 49

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikwembu xa ncino Lloyd*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta hetisisa ku twisisa loku tsariweke ehansi mayelana na xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Tsala swivutiso ebodweni.
 - b. Hlaya xivutiso xin'wana na xin'wana hi rito leri tlakukeke.
 - c. Hlamusela leswaku xivutiso xi lava nhlamulo ya njhani.
 - d. Xikombiso: Xana Anna a a ambale yini? Nhlamulo yi fanele ku hi byela hi swiambalo swa Anna.
 - e. Xikombiso: Xana u ehleketa leswaku Anna a a fanele a endle yini? Nhlamulo a yi kona eka xitori – vadyondzi va fanele ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
 - f. Hlamusela vadyondzi leswaku ehansi ka xivutiso xin'wana na xin'wana ku na marito lama nga tsariwa ya ku sungula xivulwa. Hlamusela leswaku va fanele ku ma tirhisa ku va pfuna ku tsala nhlamulo ya vona.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka leyi nge: Ntwisiso.
 - b. Byela vadyondzi ku tirhisa 'swiphemu swo sungula xivulwa' ehansi ka xivutiso xin'wana na xin'wana na ku tsala nhlamulo ya xivutiso xin'wana na xin'wana etibukwini ta vona.
 - c. Lerisa vadyondzi ku tirhisa vutivi bya vona bya mipfumawulo ku tsala marito lama va nga ma tiviki. Va fanele ku vula rito hi ku nonoka va tlhela va tsala mipfumawulo leyi va yi twaka.

Ntwisiso lowu tsariweke

1. **Xana vanhu van'wana va vurile yini leswaku va heta Lloyd matimba?**
Ku heta matimba ya Lloyd eka ku cina, vanhu van'wana va vurile leswaku...
2. **Xana ku humelerile yini loko Lloyd a vekela vhidiyo eka Instagireme?**
Loko Lloyd a vekerile vhidiyo eka Instagireme...
3. **Xana vito ra xikolo xa ku cina lexi Lloyd a xi pfuleke xi vitaniwa mani?**
Xikolo xa ku cina lexi Lloyd a xi pfuleke xi vitaniwa...

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina.
2. **Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo ta vona eka nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, sweswi ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula nhlokomhaka ya ku tsala ha yona.
 - b. Lerisa vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona na mutirhisani.
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona na tlilasi.
3. **Lerisa vadyondzi ku kunguhata matsalelo ya vona eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
 - a. Vula: Sweswi tirhisa mepe wa miehleketo ku rhekhoda miehleketo ya wena na ku kunguhata ntirho wo tsala.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we ku kunguhata.**
 - a. Vula: Ndzi byele hi miehleketo ya wena.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa mepe wa vona wa miehleketo.

Fureme yo tsala:

___ ya mina yi tsakela ku cina...

Ncino lowu a wu tsakelaka ngopfu i...

U tsakela ku cina loko...

Loko a cina, swi n'wi endla a titwa...

Ndzi tsakela ku n'wi hlalela a ri karhi a cina hikuva...

Loko a cina, ndzi ehleketa leswaku u languteka...

Loko ndzi n'wi hlalela a ri karhi a cina, ndzi twa...

Ndzi endla / a ndzi swi tsakeli ku...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 41.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vadyondzi
lava
hlawuriweke
va ta ta na
swifaniso swo
'Kombisa na
ku Byela'

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Kombisa u tlhela u byela**
 - a. Khoma nchumu kumbe xifaniso lexi u xi tiseke leswaku u ta hi komba xona.
 - b. Hi byele hi nchumu kumbe xifaniso xexo. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - I... (sayizi, muhlovo, ntikelo, nantswo, na swin'wana.)
 -
 - Xi tirhisiwa ku...
 - Ndza wu tsakela hikuva...
 - c. Kutani, vutisa tlilasi: Xana ku na swivutiso?
 - d. Loko un'wana a ri na xivutiso, ringeta hi matimba ku xi hlamula.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u nyika andlalo wa wena, tsundzuka ku:
 - Khoma nchumu kumbe xifaniso xa wena leswaku un'wana na un'wana a ta xi vona
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: *kh***
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *kh, n, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *kh, n, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: *khw***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *rikhwekhwe, khwana, xikhwana*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 43.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *W W W*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: *W W W*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *W W W*
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *W W W*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 61

1. Tivisa xitori.

- a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku kokeriwa ehansi.*
- b. Vula u ku: *Lexi i xitori xa ntiyiso xa Musa Motha, mufana wo hlohlotela wa Afrika-Dzonga loyi a rhandza ku tlanga bolo ya milenge. Loko a ri na malembe ya nhungu, vuvabyi lebyikulu bya marhambu byi endlile leswaku madokodela ma teka xiboho xo n'wi susa nenge leswaku a tshama a hanyile kahle. Musa a nga ha swi koti ku tlanga bolo ya milenge, kambe u arile ku hluriwa. U sungurile ku rhandza vunanga naswona u tidyondzisile ku cina hi ku tirhisa timhandzi! Hi matimba lama hlamarisaka na ku ringanisela, a tirha hi matimba siku rin'wana na rin'wana leswaku a kombisa misava leswaku miri wa yena a wu sasekile naswona wu tiyile. A hi hlayeni ku dyondza swo tala hi ndlela leyi ku cina swi cinceke vutomi bya Musa hakona.*
- c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelalaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikambisiso.
- b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 43.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 34.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ntiko: Matimba lama ma kokelaka vanhu na switirhisiwa ehansi.*
 - *ku pfimba: Ku va lonkulu hikokwalaho ka vuvabyi kumbe ku vaviseka.*
 - *ku tsemiwa: Hiloko dokodela a susa xirho xa miri, xo tanihi nenge kumbe voko, hikokwalaho ka vuvabyi kumbe ku vaviseka.*
 - *ku tekelela: Ku cinca nchumu leswaku wu tirha eka xiyimo lexintshwa.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: *kh***
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *kh, n, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: *nkh***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *nkhamu, nkikhikhi, nkikhikhisela*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: *nkhw, nkhwati, nkhwama***
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 44.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *U U U*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, *U U U*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *U U U*
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *U U U*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 63

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku kokeriwa ehansi.*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangana njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switovoveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 44.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 45.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humeleshaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - A ku ri siku ro hlawuleka etlilasini yo cina...
 - "Namuntlha," ku vula mudyondzisi wa ncino, "hi ta..."
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona. Xikombiso: Hi ntolovelo, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humeleshaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na: *th***
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *th, w, y, m*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *th, w, y, m*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo: *thw***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *thwixi, mathwasana*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 46.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Titolovete ntivotontsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Uu Uu Uu*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 63

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku kokeriwa ehansi*
 - d. Vula u ku: *Lexi i xitori xa ntiyiso xa Musa Motha, mufana wo hlohlotela wa Afrika-Dzonga loyi a rhandza ku tlanga bolo ya milenge. Loko a ri na malembe ya nhungu, vuvabyi lebyikulu bya marhambu byi endlile leswaku madokodela ma teka xiboho xo n'wi susa nenge leswaku a tshama a hanyile kahle. Musa a nga ha swi koti ku tlanga bolo ya milenge, kambe u arile ku hluriwa. U sungurile ku rhandza vunanga naswona u tidyondzisile ku cina hi ku tirhisa timhandzi! Hi matimba lama hlamarisaka na ku ringanisela, a tirha hi matimba siku rin'wana na rin'wana leswaku a kombisa misava leswaku miri wa yena a wu sasekile naswona wu tiyile. A hi hlayeni ku dyondza swo tala hi ndlela leyi ku cina swi cinceke vutomi bya Musa hakona.*
 - e. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vutisa vadyondzi: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Ku tlhela u tivisa nhlokomhaka ya ku tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina.
 - b. Hlamusela swilaveko swa ntirho:
 - Rixaka ra matsalwa: Ku hlayela nakambe ka munhu hi xiviri / xitlhokovetselo xa munhu hi xiviri
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riviti ri tirhisiwa eka xivulwa ku hi pfuna ku vulavula hi leswaku i mani loyi a endlaka swo karhi handle ko tirhisa vito ra vona.
2. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi mianakanyo ya wena ku uka eka mepe wa wena wa miehleketo.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa furemu yo tsala hi ku tirhisa nkunguhato wa wena.
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - Vula: sweswi tirhisa nkunguhato wa wena ku tata furemu yo tsalela.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi ha un'weun'we ku sungula ku tsala.**
 - a. Vula: A hi languteni mepe wa wena wa miehleketo ivi hi wu tirhisa ku sungula ku tsala.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku tirhisa furemu yo tsala.

Fureme yo tsala:

___ ya mina yi tsakela ku cina...

Ncino lowu a wu tsakelaka ngopfu i...

U tsakela ku cina loko...

Loko a cina, swi n'wi endla a titwa...

Ndzi tsakela ku n'wi hlalela a ri karhi a cina hikuva...

Loko a cina, ndzi ehleketa leswaku u languteka...

Loko ndzi n'wi hlalela a ri karhi a cina, ndzi twa...

Ndzi endla / a ndzi swi tsakeli ku...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 46.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: *th***
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *th, w, y, m*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: *thy***
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *thyaka, thyeko, mathyelo*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: *nth, nthozi, nthumo***
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 47.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala maletere hi matsalelo yo koka lama landzelaka na mahlanganisi:** *Ue Ua Uio Ieu Ovi*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala maletere hi matsalelo yo koka na mahlanganisi eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 63

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.

- a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku kokeriwa ehansi*
- d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

2. Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:

- a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- b. Komba vadyondzi xifaniso.
- c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
- d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, namuntlha hi ta heta ku tsala: Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va tsala eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
3. **Ku hambanyisa.**
 - a. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa furemu yo tsala.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela vuxokoxoko byo fana na ku hlamusela marito eka swivulwa swa wena.
4. **Nyika ntirho wa le kaya hi laha swi lavekaka hakona.**
 - a. Hlamusela leswaku vadyondzi va fanele ku heta nkunguhato wa vona wa ntirho wa le kaya loko va nga si heta.

Fureme yo tsala:

___ ya mina yi tsakela ku cina...

Ncino lowu a wu tsakelaka ngopfu i...

U tsakela ku cina loko...

Loko a cina, swi n'wi endla a titwa...

Ndzi tsakela ku n'wi hlalela a ri karhi a cina hikuva...

Loko a cina, ndzi ehleketa leswaku u languteka...

Loko ndzi n'wi hlalela a ri karhi a cina, ndzi twa...

Ndzi endla / a ndzi swi tsakeli ku...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 47.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: mathyelo, thwixi, nkhwiti, rikhwekhwe, nthozi
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Ku na mathwasana va nga fika tolo.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 48.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 63

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Musa Motha: Mucini loyi a nga pfumeliki ku kokeriwa ehansi*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta dirowa na ku tsala hi xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka ngopfu eka xitori a ku ri loko...
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - d. Dirowa xifaniso hi xihatla ebodweni. Loko u ri karhi u dirowa, hlamusela leswi u swi dirowaka.
 - e. Add 1-2 sentences about your drawing: I liked...
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va kanerisana hi tinhlamulo ta vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Kutani, lerisa vadyondzi ku dirowa xiphemu xexo xa xitori eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - e. Pfuna vadyondzi ku engetela swivulwa swa kwalomu ka xin'we kufika ka swimbirhi eka leswi va swi diroweke.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Mudyondzisi u vumba ndlela yo hlela kutani mudyondzi a hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 57

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko:** Munhu evuton'wini bya mina loyi a rhandzaka ku cina
2. **Tivisa nxaxamelo wo kambela ku hlela**
 - a. Vula, namuntlha hi ta hlela leswi hi nga tsala hi ku tirhisa nxaxamelo wo kambela ku hlela:
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riviti ri tirhisiwa eka xivulwa ku hi pfuna ku vulavula hi leswaku i mani loyi a endlaka swo karhi handle ko tirhisa vito ra vona.
3. **Ku letela ku hlela.**
 - a. Tsala xivulwa eka bodo lexi nga na xihoxo.
4. **Komba vadyondzi ndlela yo hlela xihoxo.**
5. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.
6. **Nyika ntirho wo tsala wa Buku yo Tirhela ya DBE.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va heta ku hlela, hlamusela leswaku va fanele ku tirha eka buku ya vona ya ntirho ya DBE.
 - b. Lerisa vadyondzi ku heta:
 - Buku yo Tirhela ya DBE pheji ra: 57
 - Hetisa nghingiriko wa 'A hi tsaleni' emakumu ka pheji. Tsala swivulwa swa 3 mayelana na siku ra wena ro velekiwa.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 48.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Hi kuma mpfuno*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana hi wihi nkarhi lowu a wu lava mpfuno?*
 - *Xana i mani loyi a ku pfunaka loko u titwa u ri na gome, u vabya kumbe u vilela?*
 - *Xana i vapfuni va muxaka muni lava nga kona emugangeni wa ka n'wina?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 50.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena:
N'wana loyi a nga riliki u fela edzobyeni.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
Xivuriso lexi xi kombisa mhaka ya leswaku loko u nga kombeli ku pfuniwa, u nge pfuneki hikuva vanhu a va tivi ku u lava ku pfuniwa.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mpfumawulo leyi fambelanaka na:** *ng*
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *ng, h, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *ng, h, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mpfumawulo:** *ngh*
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *nghamu, nghumo, nghalo*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 52.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba maletere lamatsongol hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *b b b*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: *b b b*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *b b b*
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *b b b*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 75

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Timhongolwana ti pfuna.*
- Vula u ku: *Siku rin'wana nimixo, mubi wa xibantsheke loyi a vuriwaka Todd Endris u humile a ya elwandlekulu eCalifornia. A ri karhi a rhelela ehenhla ka bodo ya yena loko nyakwave leyikulu yo basa yi n'wi hlasela hi xitshuketa! Nyakwave yi lumile nenge wa Todd, kutani a pfaleriwile exidziveni xa mati. Todd u ringetile hinkwaswo leswi a nga swi kotaka ku tisirhelela, kambe nyakwave a yi ri na matimba swinene. Hi nkarhi lowu a lava mpfuno, timhongolwana ta tsevu to saseka ti tsutsumerile ku ya pfuna. Ti hlamberile hi xirhendzevutana xo tiya ti rhendzela Todd. Xana Todd u swi kotile ku tlhelela eribuweni ra sava a hlayisekile? A hi hlayeni xitori lexi xa ntiyiso lexi tsakisaka leswaku hi kuma leswi nga humelela!.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Anakanya.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 52.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 50.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *mhongolwana: Xiharhi xo tlhariha lexi hanyaka elwandlekulu. Timhongolwana i swiharhi leswi mamisaka leswi hefemulaka moya, ku fana na vanhu.*
 - *ku ponisa: Ku pfuna munhu loyi a nga ekhombyeni.*
 - *bodo ya xibantsheke: Bodo yo leha leyi tirhisiwaka ku khandziya magandlati ya lwandlekulu.*
 - *mubi wa xibantsheke: Munhu loyi a khandziyaka magandlati a ri ehenhla ka bodo ya xibantsheke.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
E: Endla hi rito
B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na:** *ng*
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: ng, h, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo:** *nghw*
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: nghwazi, tinghwazi
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa:** *ng, vunga, sungula*
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 53.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa mavumbelo ya maletere lamakulu hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba:** *B B B*
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra, *B B B*
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba:** *B B B*
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala:** *B B B*
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 77

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Timhongolwana ti pfuna*.
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangua njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switovoveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 53.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *vutshunguri bya miehleketo: Tindlela to pfuna vanhu ku titwa va antswa eka switwi swa vona kumbe emirini.*
 - *mutshunguri wa miehleketo: Munhu loyi a dyondzekeke loyi a tirhaka na wena loko u lava mpfuno eka ematitwelo kumbe miri wa wena.*
 - *ku hola: Ku antswa endzhaku ka ku vaviseka kumbe ku hlundzuka.*
 - *ku fambafamba: Ku tirhisa swiendlo swo fana na ku tiolola, ku cina, ku tsutsuma kumbe ku rhurhumela.*
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 54.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Munhu un'wana na un'wana u lava mpfuno mikarhi yin'wana. Mikarhi yin'wana vanhu va titwa va ri na gome, va vilela, va hlundzukile, va vabya kumbe va pfilunganyekile. Loko leswi swi humelela, swi lulamile ku kombela mpfuno.*
 - *Vanhu van'wana va titwa va antswa loko va vulavula. Van'wana va titwa va antswa loko va dirowa, va fambisa miri ya vona, va heta nkarhi na swiharhi kumbe va kuma mpfuno eka munhu lonkulu loyi u n'wi tshembaka.*
 - *Ku na vanhu vo tala lava pfunaka van'wana. Vapfuni lava ku nga va swirho swa ndyangu, vadyondzisi, vatshunguri va miehleketo, madokodela, tin'anga, vafundhisi kumbe vanhu van'wana lavakulu lava tshembekaka.*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - *Vutisa xivutiso xo sungula.*
 - *Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.*
 - *Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.*
 - *Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.*
 - *Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.*

4. Swivutiso:

- a. *Hi tihi tindlela to hambanahambana leti vanhu va kumaka mpfuno hatona eka xifaniso lexi?*

- b. Xana ku vulavula, ku dirowa, ku fambafamba kumbe ku heta nkarhi na swiharhi swi nga pfuna njhani munhu un'wana leswaku a titwa a antswa?
- c. Xana i mani loyi a nga hi pfunaka loko hi ri na xiphiqo? Kumbe loko hi titwa hi ri na gome, hi vilela kumbe hi pfilunganyekile?

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: hl**
 - a. Komba vadyondzi khadi ra firizi ra yin'wana na yin'wana ya tefonimi leti landzelaka: *hl, dhl, w*
 - b. Kombela vadyondzi ha un'weun'we ku hlaya mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: *hl, dhl, w*
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: hlw**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: *hlwerisa, hlwela, hlwehlwe*
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 55.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala marito lama landzelaka hi matsalelo yo koka:**
mathyelo, thwixi
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku kopa marito ya matsalelo yo koka eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 77

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Timhongolwana ti pfuna*
- Vula u ku: *Siku rin'wana nimixo, mubi wa xibantsheke loyi a vuriwaka Todd Endris u humile a ya elwandlekulu eCalifornia. A ri karhi a rhelela ehenhla ka bodo ya yena loko nyakwave leyikulu yo basa yi n'wi hlasela hi xitshuketa! Nyakwave yi lumile nenge wa Todd, kutani a pfaleriwile exidziveni xa mati. Todd u ringetile hinkwaswo leswi a nga swi kotaka ku tisirhelela, kambe nyakwave a yi ri na matimba swinene. Hi nkarhi lowu a lava mpfuno, timhongolwana ta tsevu to saseka ti tsutsumerile ku ya pfuna. Ti hlamberile hi xirhendzevutana xo tiya ti rhendzela Todd. Xana Todd u swi kotile ku tlhelela eribuweni ra sava a hlayisekile? A hi hlayeni xitori lexi xa ntiyiso lexi tsakisaka leswaku hi kuma leswi nga humelela!.*

2. Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Anakanya.
 - Vutisa vadyondzi: Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?

Ku tsala: Tivisa na ku Titoloveta SMR

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tivisa nkongomelo wa SMR.

- Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Hi ku tirhisa swirhatana (swikombiso swa mbulavulo) ku kombisa marito lawa munhu un'wana a ma vuleke (ku vulavula hi ku kongoma).
- Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi ku, "Ndzi lava mpfuno sweswi!"
- Hlamusela SMR hi ku ya hi mongo: Hi ku tirhisa swirhatana (swikombiso swa mbulavulo) swi tirhisiwa ku kombisa marito lawa munhu a ma vuleke (ku vulavula hi ku kongoma).

2. Titolovete SMR na vadyondzi.

- Tsala ebodweni: Mudyondzisi wa mina u vurile leswaku un'wana ni un'wana u lava mpfuno nkarhi wun'wana.
- Vutisa vadyondzi: Xana hi veka kwihi swiangi ku kombisa hi ku hetiseka leswi munhu a swi vuleke? Hi swihi swihikahato swin'wana leswi hi faneleke ku swi tirhisa?
- Ku endla mepe wa miehleketo na vadyondzi: Mudyondzisi u vurile marito lawa: Un'wana ni un'wana u lava mpfuno mikarhi yin'wana. Hikuva lawa i marito ya mudyondzisi hi ku kongoma, hi ma veka endzeni ka swirhatana. Swirhatana swi fana ni swikombiso swo hlawuleka swa mbulavulo leswi kombisaka leswi munhu un'wana a swi vuleke. Hi nga landzela magoza lawa: Mudyondzisi wa mina u te u hi byela leswaku i mani loyi a vulavulaka. Hi fanele ku tsala swirhatana emahlweni ka marito lama vulavuriwaka. Swirhatana swi rhendzeleka hi marito lama kongomeke lawa mudyondzisi a ma vuleke. Hi fanele ku tsala rito ro sungula hi maletere lamakulu endzeni ka swirhatana. Hi fanele ku tsala hiko leyi heleleke hi nga si pfala xirhatana lexi hundzuriweke, hikuva i xiphemu xa leswi mudyondzisi a swi vuleke. Hi tsala: Mudyondzisi wa mina u te, "Un'wana na un'wana u lava mpfuno nkarhi wun'wana."

3. Nyika vadyondzi nkarhi wo titoloveta SMR hi ku tiyimela.

- Tsala ebodweni:
 - Mudyondzisi u te ndzi rhandza xikolo.
 - Vadyondzi va te hey na hina hi rhandza xikolo.
 - Nhloko ya xikolo yi vule leswaku xikolo xa hina hi xona lexinene ngopfu.
- Hlamusela vadyondzi: Vekela swiangi endhawini leyi nga fanela. Tsundzuka ku vekela hefemulo, letere lerikulu na hiko eka swivulwa swa wena.
- Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku hetisa ntirho.

4. Kamba ku twisisa ka vadyondzi.

- Vitana vadyondzi va vuya swin'we.

- b. Vitana vadyondzi vo hambana ku avelana tinhlamulo ta vona.
- c. Kombela: Hi ku tirhisa swirhatana (swikombiso swa mbulavulo) swi tirhisiwa ku kombisa marito lawa munhu a ma vuleke (ku vulavula hi ku kongoma).

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 55.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa ngingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Pfluxeta mpfumawulo wa ndyangu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta ya emahlweni hi pfluxeta mipfumawulo leyi fambelanaka na: hl**
 - a. Byela vadyondzi ku languta eka nhlokomhaka leyi nga eka tibuku ta vona: Ndyangu wa mpfumawulo: hl, dhl, w
2. **Kombela vadyondzi ku hlanganisa mipfumawulo: nhl**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala ehansi nhlanganiso na marito hinkwawo lama va ma tivaka lama tirhisaka nhlanganiso lowu.
 - b. Endzhaku ka timinete ti nga ri tingani, vitana vadyondzi vo hambana ku avelana marito ya vona.
 - c. Endzhaku ka sweswo, tsala marito lama landzelaka ebodweni, u ma twarisa loko u ri karhi u tsala: nhlamulo, nhlanhla, nhluvuko
 - d. Byela vadyondzi ku kopa marito lama etibukwini ta vona na ku kwatihata nhlanganiso.
3. **Vuyelela hi ku hlanganisa: ndh, ndhawu, ndhuma**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 56.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivottsalo: Titolovete ntivottsalo hi matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivottsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivottsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba ndlela yo tsala xivulwa lexi landzelaka hi matsalelo yo koka:** *Ku na mathwasana va nga fika tolo.*
 - a. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ku hlangana exikarhi ka maletere.
 - b. Lerisa vadyondzi ku tsala xivulwa hi matsalelo yo koka eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - c. Rhendzelaka u kambela mudyondzi un'wana na un'wana: ku vumba maletere, ku hlanganisa maletere na ku siya mavangwa exikarhi ka maletere.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 77

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Timhongolwana ti pfuna*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Anakanya
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tivisa nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno.
2. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini eka ntirho wo tsala hi nomu, u nga si tsala. Tirhisa furemu yo tsala.**
 - a. Vula u ku: Ndzi ta tsala hi nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno ku...
____ u ndzi pfunile hi ku...
3. **Ku letela nkunguhato wa ntirho wo tsala eka bodo.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Munhu loyi a ku pfuneke.
 - b. Tirhisa mepe wa miehleketo ku kunguhata xitori xa wena:
 - Ku humelele yini?
 - Xana xiphiqo a ku ri xihl?
 - Xana u titwe njhani?
 - Xarile u vule yini hi mhaka leyi?
 - I mani loyi a teke ku ta ku pfuna?
 - Xana u te yini?
 - Xana u xi ololoxe njhani xiphiqo lexi?
 - Xana u titwe njhani eku heteleleni?
4. **Endla leswaku vadyondzi va ehleketa.**
 - a. Vula: mundzuku, u ta kunguhata ku tsala ka wena. Tana na mianakanyo ya wena mundzuku.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana a ndzi ri...

Hi xihatla...

Ndzi titwe...

Ndzi ku, "..."

Kutani, ____ u tile ku ta ndzi pfuna.

Yena a ku, "..."

Hi ku hlangana, hi...

Eku heteleleni, ndzi titwe ndzi...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 56.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: nhlamulo, ndhawu, hlwerisa, tinghwazi, nghamu
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Hi yimele nhlamulo ya wena.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 57.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 77

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Timhongolwana ti pfuna*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tlanga xitori hi mitlawana.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi tlanga xitori, hi fanele ku ringeta ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa hina xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa hina
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa hina
 - b. Hi ku komisa komba vadyondzi hilaha u nga ta endla hakona kufana na xin'wana xa swimunhuhakwa.
 - c. Ringeta ku ka u nga hlawuli ximunhuhakwankulu eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Hlayela leswaku ku na swimunhuhakwa swingani eka xitori.
 - b. Ava vadyondzi etlilasini hi mitlawana ya nhlayo yo ringana na swimunhuhakwa. Xikombiso, loko ku ri na swimunhuhakwa swa ntlhanu eka xitori, ava vadyondzi etlilasini hi mitlawana ya ntlhanuntlhanu.
 - c. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana ximunhuhakwa xo karhi eka ntlawana.
 - d. Humesa vadyondzi etlilasini kumbe eka ndhawu leyikulu leyi nga pfuleka.
 - e. Byela mitlawana leswaku yi tlanga xitori. Va fanele ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa vona xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa vona
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa vona
 - f. Loko vadyondzi va ri karhi va tlanga xitori, rhendzeleka laha va nga kona na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno.
2. **Lerisa vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo ta vona eka nhlokomhaka ya ku tsala.**
 - a. Vula, sweswi ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula nhlokomhaka ya ku tsala ha yona.
 - b. Lerisa vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona na mutirhisani.
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona na tlilasi.
3. **Lerisa vadyondzi ku kunguhata matsalelo ya vona eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
 - a. Vula: Sweswi tirhisa mepe wa miehleketo ku rhekhoda miehleketo ya wena na ku kunguhata ntirho wo tsala.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we ku kunguhata.**
 - a. Vula: Ndzi byele hi miehleketo ya wena.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa mepe wa vona wa miehleketo.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana a ndzi ri...

Hi xihatla...

Ndzi titwe...

Ndzi ku, "..."

Kutani, ____ u tile ku ta ndzi pfuna.

Yena a ku, "..."

Hi ku hlangana, hi...

Eku heteleleni, ndzi titwe ndzi...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 57.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Ku byela van'wana mahungu ya wena ya le xihundleni**
 - a. Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - Kutani, byela van'wana mahungu ya wena.
 - Hi byele leswi humeleleke hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - Hi byele hi timhakakulu mayelana na mahungu ya wena.
 - Hetelela hi ku hi byela hi ndlela leyi mahungu ya wena ma ku endleke u titwa hayona.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u byela van'wana mahungu ya wena, tsundzuka ku:
 - Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini
 - Hi byele leswaku swi humelerile rini
 - Hi byele leswaku swi humelerile mani
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 3
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 59.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Pfuwetel malletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba mavumbelo ya malletere hinkwawo lamatsongo lama dyondziweke eka Kotara ya 3.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana leritsongo eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintoho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere leritsongo ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka malletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba malletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we:

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 91

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Matimu u kuma ku pfuniwa.*
- Vula u ku: *Endzhaku ka loko kokwanaxisati wa yena a lovile, mufana lontsongo loyi a vitaniwaka Matimu u bohekile ku rhurhela ekule na kaya ra yena eLimpopo a ya ekaya lerintshwa eMamelodi. Hinkwaswo a swi twala swi hoxekile naswona a swi nga ri na nchumu, naswona a titwa a ri na gome swinene naswona a karhele na ku pfuka emubedweni. Mhanintsongo wa yena loyi a n'wi khathalela u swi xiyile leswaku Matimu a tikeriwa hakunene, hambi a ringeta ku n'wi pfuna ku fikela kwihi. Mhanintsongo wa yena u hlamuserile Matimu leswaku nkarhi wun'wana miehleketo na mintlhaveko ya hina swa vabya, kufana na miri ya hina. A hi hlayeni xitori lexi ku vona hi ndlela leyi mikarhi yin'wana hi lavaka mixaka yo hambanahambana ya mpfuno ku hundza eka mikarhi yo tika.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelalaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo wa Switori.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikumbetelo.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 59.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 50.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *gome: Ku vilela lokukulu loku vanhu va ku twaka loko va ferwa hi munhu kumbe nchumu wa nkoka laha va nga ha kotiki ku va na wona nakambe.*
 - *ku tiyisisa xitshembiso: U pfunile munhu un'wana a titwa a rhulile hi ku n'wi byela leswaku a nga vileli.*
 - *ntshikilelo: Ku titwa u ri na gome swinene nkarhi wo leha naswona swi tika ku tiphina hi swilo.*
 - *mutivi wa miehleketo: Munhu loyi a pfunaka vanhu ku twisisa miehleketo, mintlhavoko na mahanyelo ya vona.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 3
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 60.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotisalo: Pfluxeta maletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotisalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba mavumbelo ya maletere hinkwawo lamakulu lama dyondziweke eka Kotara ya 3.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana lerikulu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintiho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere lerikulu ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka maletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba maletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; yimisa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Matimu u kuma ku pfuniwa*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangua njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 60.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 61.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humelalaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - "Ndzi lava mpfuno!" ____ a huwelela...
 - "Xana u hakamerile njhani emurhini wolowo?" ____ u vutisile....
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona. Xikombiso: Hi ntolovelo, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humelalaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wa mipfumawulo: Tiketani ta Marito

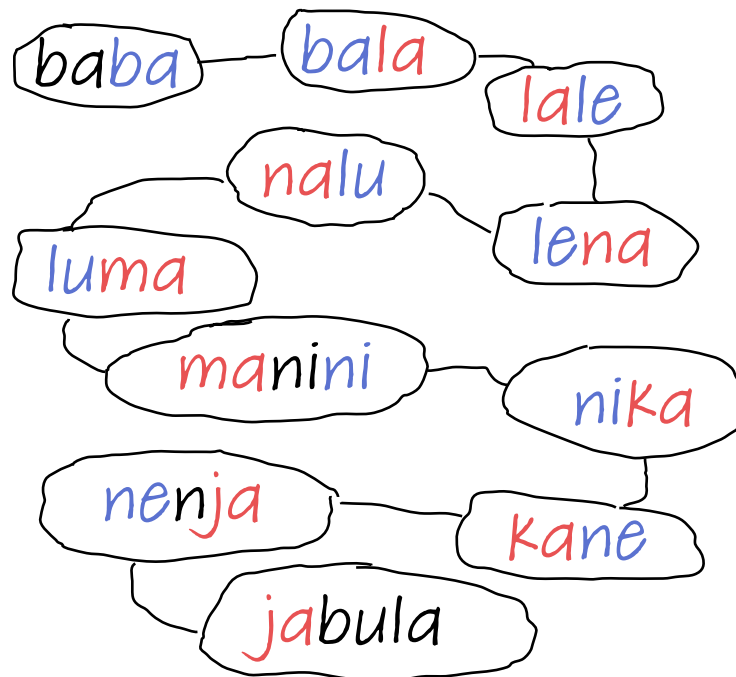
NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Phepha ra A4
ra vadyondzi

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa vadyondzi ntlango eka bodo.**
 - a. Tsala mpfumawulo ehenhla ka bodo.
 - b. Byela vadyondzi ku tlanga hi vambirhimbirhi.
 - c. Munghana wa 1 u fanele ku tirhisa mpfumawulo lowu nga eka bodo ku tsala rito.
 - d. Munghana wa 2 u fanele ku teka maletere ya 2 yo hetelela ya rito a sungula rito lerintshwa.
 - e. Vanghana va ya emahlweni va tlanga ku kondza phepha ra vona ri tala hi nxaxamelo wa marito.
3. **Nyika phere yin'wana na yin'wana phepha kutani u tsala mpfumawulo wo sungula eka bodo: s**
4. **Rhendzeleka u seketela vadyondzi tanihilaha swi lavekaka hakona.**
 - a. Endzhaku ka timinete ta 10, vitana vadyondzi leswaku va ku yingisela.
 - b. Kombela tiphere ti nga ri tingani leswaku ti hlaya marito ya tona. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito eka bodo ivi u kambela loko nketani ya vona yi vumbiwile kahle.
 - c. Hoyozela vadyondzi eka ku tinyiketela ka vona.

Lemuka: Nghingiriko lowu wa olova ku wu endla hi tipensele ta mihlovo.

5. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 62.
- b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
- c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Kopa marito ya matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**

- a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
- b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisesele.

2. **Tsala marito ya matsalelo yo koka lama landzelaka eka bodo:**

- *ba*
- *baba*

- a. Lerisa vadyondzi ku kopa marito ya matsalelo yo koka eka tibuku ta vona ta switoloveto.
- b. Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.

3. **Langutisa vuswikoti bya vadyondzi byo kopa marito ya matsalelo yo koka.**

- a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa marito ya matsalelo yo koka hi ku khaqatisa
 - Ku vumba maletere ya matsalelo yo koka na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta marito ya matsalelo yo koka hi nkarhi lowu vekiweke

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Matimu u kuma ku pfuniwa*
- Vula u ku: *Endzhaku ka loko kokwanaxisati wa yena a lovile, mufana lontsongo loyi a vitaniwaka Matimu u bohekile ku rhurhela ekule na kaya ra yena eLimpopo a ya ekaya lerintshwa eMamelodi. Hinkwaswo a swi twala swi hoxekile naswona a swi nga ri na nchumu, naswona a titwa a ri na gome swinene naswona a karhele na ku pfuka emubedweni. Mhanintsongo wa yena loyi a n'wi khathalela u swi xiyle leswaku Matimu a tikeriwa hakunene, hambi a ringeta ku n'wi pfuna ku fikela kwihi. Mhanintsongo wa yena u hlamuserile Matimu leswaku nkarhi wun'wana miehleketo na mintlhaveko ya hina swa vabya, kufana na miri ya hina. A hi hlayeni xitori lexi ku vona hi ndlela leyi mikarhi yin'wana hi lavaka mixaka yo hambanahambana ya mpfuno ku hundza eka mikarhi yo tika.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?

2. Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo.
 - Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?

Ku tsala: Mudyondzisi u letela ku kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Ku tlhela u tivisa nhlokomhaka ya ku tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, eka nkarhi lowu hi ta tsala hi: Nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno.
 - b. Hlamusela swilaveko swa ntirho:
 - Rixaka ra matsalwa: Ku hlayela nakambe ka munhu hi xiviri / xitlhokovetselo xa munhu hi xiviri
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.
2. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi mianakanyo ya wena ku uka eka mepe wa wena wa miehleketo.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa furemu yo tsala hi ku tirhisa nkunguhato wa wena.
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - Vula: sweswi tirhisa nkunguhato wa wena ku tata furemu yo tsalela.
4. **Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi ha un'weun'we ku sungula ku tsala.**
 - a. Vula: A hi languteni mepe wa wena wa miehleketo ivi hi wu tirhisa ku sungula ku tsala.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku tirhisa furemu yo tsala.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana a ndzi ri...

Hi xihatla...

Ndzi titwe...

Ndzi ku, "..."

Kutani, ____ u tile ku ta ndzi pfuna.

Yena a ku, "..."

Hi ku hlangana, hi...

Eku heteleleni, ndzi titwe ndzi...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 62.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wa mipfumawulo: Tiketani ta Marito

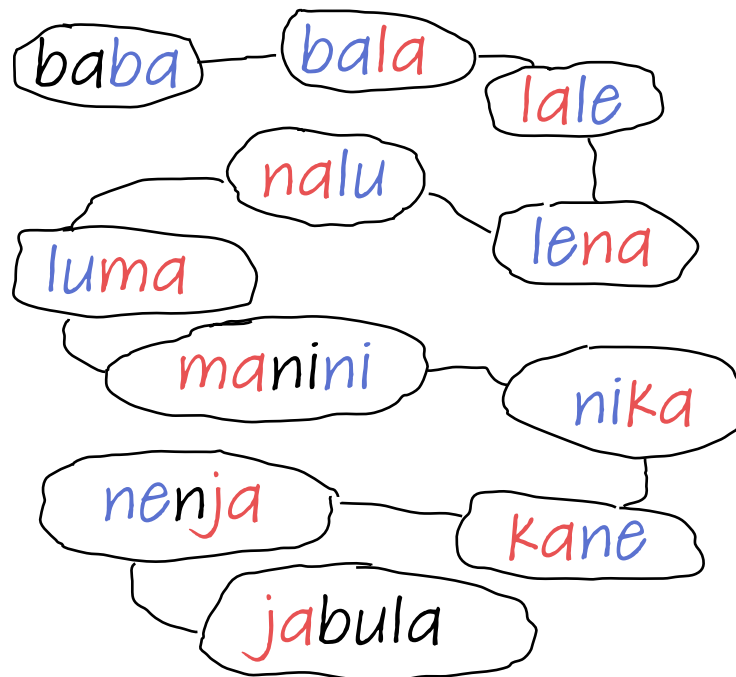
NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Phepha ra A4
ra vadyondzi

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa vadyondzi ntlango eka bodo.**
 - a. Tsala mpfumawulo ehenhla ka bodo.
 - b. Byela vadyondzi ku tlanga hi vambirhimbirhi.
 - c. Munghana wa 1 u fanele ku tirhisa mpfumawulo lowu nga eka bodo ku tsala rito.
 - d. Munghana wa 2 u fanele ku teka maletere ya 2 yo hetelela ya rito a sungula rito lerintshwa.
 - e. Vanghana va ya emahlweni va tlanga ku kondza phepha ra vona ri tala hi nxaxamelo wa marito.
3. **Nyika phere yin'wana na yin'wana phepha kutani u tsala mpfumawulo wo sungula eka bodo: s**
4. **Rhendzeleka u seketela vadyondzi tanihilaha swi lavekaka hakona.**
 - a. Endzhaku ka timinete ta 10, vitana vadyondzi leswaku va ku yingisela.
 - b. Kombela tiphere ti nga ri tingani leswaku ti hlanya marito ya tona. Loko va ri karhi va hlanya, tsala marito eka bodo ivi u kambela loko nketani ya vona yi vumbiwile kahle.
 - c. Hoyozela vadyondzi eka ku tinyiketela ka vona.

Lemuka: Nghingiriko lowu wa olova ku wu endla hi tipensele ta mihlovo.

5. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**

- Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 63.
- Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
- Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Kopa marito ya matsalelo yo koka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**

- Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
- Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisesele.

2. **Tsala marito ya matsalelo yo koka lama landzelaka eka bodo:**

- Bibi*
- biba*

- Lerisa vadyondzi ku kopa marito ya matsalelo yo koka eka tibuku ta vona ta switoloveto.
- Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.

3. **Langutisa vuswikoti bya vadyondzi byo kopa marito ya matsalelo yo koka.**

- Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa marito ya matsalelo yo koka hi ku khaqatisa
 - Ku vumba maletere ya matsalelo yo koka na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta marito ya matsalelo yo koka hi nkarhi lowu vekiweke

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Matimu u kuma ku pfuniwa*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhingana ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhingana ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa swivutiso swa 3 na 4 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Vadyondzi va kunguhata

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula, namuntlha hi ta heta ku tsala: Nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va tsala eka tibuku ta vona ta ku tsalela.**
3. **Ku hambanyisa.**
 - a. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hetisisa furemu yo tsala.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
4. **Nyika ntirho wa le kaya hi laha swi lavekaka hakona.**
 - a. Hlamusela leswaku vadyondzi va fanele ku heta nkunguhato wa vona wa ntirho wa le kaya loko va nga si heta.

Fureme yo tsala:

Siku rin'wana a ndzi ri...

Hi xihatla...

Ndzi titwe...

Ndzi ku, "..."

Kutani, ____ u tile ku ta ndzi pfuna.

Yena a ku, "..."

Hi ku hlangana, hi...

Eku heteleleni, ndzi titwe ndzi...

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 63.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vuriso:

Xikongo-
melokulu xa
xitori lexi a ku
ri...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

Ndzi ehleketa
leswaku
a swi nga
lulamangi / a
swi lulamile
loko... hikuva...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta wona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo.

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1–5 eka mitila ya buku.
 - b. Vitanela marito ya ntlhanu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala kusuhi na tinomboro ta 1–5: nhlanhla, n'wana, thwixi, tintswalo, nxinximo
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi ku tsala ehansi xivulwa lexi u nga xi vula, va ri karhi va tirhisa mahikahatelo lama nga fanela.
 - d. Hlaya xivulwa lexi landzelaka. Xi vuyeleli hi ku nonoka, vuyelela kambirhi loko swi boha: Vana va sungula ku xwa exilokweni.
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya ntlhanu na xivulwa eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Eka xivulwa, kombisa mahikahatelo hinkwawo lama nga tirhisiwa.
 - d. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - e. Byela vadyondzi ku tsala swihoxo hi vuntshwa hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 64.
 - b. Hlaya xitshuriwa hi rito leri tlakukeke. Byela vadyondzi leswaku va landzelela eka tibuku ta vona loko u ri karhi u hlaya.
 - c. Hlaya xitshuriwa nakambe, eka nkarhi lowu, vadyondzi va fanele ku joyina na ku hlaya na wena.
 - d. Vumba ndlela yo hetisa ntwisiso loku tsariweke eka bodo.
 - e. Vumba ndlela yo hetisa nghingiriko wa Mofoloji eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Matimu u kuma ku pfuniwa*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta nyika nkomiso wa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi nyika nkomiso wa xitori, hi fanele ku vula hi ku:
 - Leswi xitori a xi vulavula hi swona
 - Leswi ndzi swi tsakeleke mayelana na xitori
 - Leswi ndzi swi dyondzeke eka xitori
 - b. Hi ku komisa nyika tinhlamulo ta wena ta swivutiso leswi.
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi leswaku va ehleketa hi mikomiso ya vona, a va fanelangi ku kopela xikombiso xa wena.
 - b. Byela vadyondzi ku sungula tinhlamulo ta vona hi ndlela leyi landzelaka:
 - Xitori lexi a xi vulavula hi...
 - Ndzi tsakerile...
 - I learnt...
 - c. Endzhaku ka sweswo, lerisa vadyondzi ku byelana hi mikomiso ya vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va byelana hi mikomiso ya vona, rhendzeleka etlilasi na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - e. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana mudyondzi kumbe vadyondzi vambirhi ku ta vulavula hi mikomiso ya vona va yi byela tlilasi.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Mudyondzisi u vumba ndlela yo hlela kutani mudyondzi a hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 55

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko:** Nkarhi lowu a ndzi lava mpfuno
2. **Tivisa nxaxamelo wo kambela ku hlela**
 - a. Vula, namuntlha hi ta hlela leswi hi nga tsala hi ku tirhisa nxaxamelo wo kambela ku hlela:
 - Swivulwa / tindzimana: Tsala tindzimana timbirhi leti nga na swivulwa swa munemune, xin'wana na xin'wana xi ri na nhlokomhaka ya xona.
 - SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi a swi si endleka.
3. **Ku letela ku hlela.**
 - a. Tsala xivulwa eka bodo lexi nga na xihoxo.
4. **Komba vadyondzi ndlela yo hlela xihoxo.**
5. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Fambafamba etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.
6. **Nyika ntirho wo tsala wa Buku yo Tirhela ya DBE.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va heta ku hlela, hlamusela leswaku va fanele ku tirha eka buku ya vona ya ntirho ya DBE.
 - b. Lerisa vadyondzi ku heta:
 - Buku yo Tirhela ya DBE pheji ra: 55
 - Hetisa nghingiriko wa 'A hi tsaleni' emakumu ka pheji. Endla xinavetiso mayelana na xifuwo xa le ndlwini lexi lahlekeke. Tata swivandla leswi kayivelaka ku hetisa xinavetiso. Kutani dirowa xifaniso ku kombisa leswaku xifuwo xa le ndlwini xi languteka njhani.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku ya
vahlaya
lava nga na
vuswikoti
byo fana byo
hlaya. (a va
nyikiwanga hi
NHLRP)

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switovoveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 64.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
4. **Ku tirhisa buku ya vahlaya lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya**
 - a. Phakela ntlawa tibuku to hlaya leti nga kona. (Muhlayi loyi a nga na Giredi / Levhele)
 - b. Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya hi rito leri tlakukeke ku suka eka xitshuriwa.
 - c. Loko swi fambisana na pholisi ya xikolo, humesa buku ya vahlayi lava nga na vuswikoti byo fana byo hlaya leswaku vadyondzi va ta yisa ekaya.
5. **Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.**

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfluxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 7 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 7 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 7 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalot: Letela ndlela yo kandziyisa tsalwa ra wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Xikombiso xa
mudyondzisi:
Ntirho wa ku
tsala kusuka

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Loko tllasi yi nga si sungula, lulamisa bodo ya dyondzo leyi.**
 - a. Hlawula wun'wana wa mitirho yo tsala eka kotara. Dirowa u tlhela u tsala xikombiso xa wena xa ntirho eka bodo.
 - b. Katsa xihoxo eka SMR kusuka eka rito, ku fana na: Letere ro sungula ra xivulwa a hi letere lerikulu.
2. **Tivisa vukandziyisi eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Vhiki leri hi ta kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra hina ku suka eka kotara.
 - b. Vula: Loko hi kandziyisa tsalwa ra hina, hi ri lulamisela ku ri avela na vanhu van'wana. Hi hlawula ntirho wa hina lowunene ngopfu, hi wu endla wu hleleka ni ku twisiseka, naswona hi wu avela ni van'wana leswaku va wu hlaya ni ku ku tiphina hi wona.
 - c. Kombisa nkunguhato wa wena eka bodo. Hlamusela leswaku lowu i ntirho wo tsala lowu u wu hlawuleke ku wu kandziyisa.
3. **Kombisa swiletelo swa ku kandziyisa eka bodo.**
 - a. Dirowa nakambe u tsala tsalwa ra wena ebodweni. Endla leswi hi ndlela leyi hlelekeke naswona u katsa ni vuxokoxoko lebyi engetelekeke.
 - b. Hlaya tsalwa leri humaka eka nkunguhato wa wena hi rito leri tlakukeke.
 - c. Kombisa xihoxo lexi u xi endleke eka SMR. Vula: Ndzi endlile xihoxo. Letere ro sungula ra xivulwa a hi letere lerikulu. Ndzi nga lulamisa leswi loko ndzi kandziyisa.
 - d. Tsala xivulwa hi vuntshwa hi ndlela leyi hlelekeke.
 - e. Kombisa SMR leyi lulamisiweke: Letere ro sungula ra xivulwa i letere lerikulu.

Ku hlaya swin'we: Letela ndlela yo kandziyisa tsalwa ra wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Xikombiso xa
mudyondzisi:
Ntirho wa ku
tsala kusuka

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfuxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 8 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 8 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 8 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalol: Vadyondzi va anakanyisisa no hlawula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Loko tlilasi yi nga si sungula, lunghiselela tsalwa leri kandziyisiweke eka phepha lerintshwa.**
 - a. Kopunula dirowini ya wena leyi kandziyisiweke na ku tsala eka phepha lerintshwa ku komba vadyondzi.
 - b. Tiyiseka leswaku u hlayisa tsalwa ra wena leri kandziyisiweke leswaku ri ta tirhisiwa eka dyondzo leyi nyikiwaka ya mbulavulo.
2. **Lerisa vadyondzi ku anakanyisisa hi matsalelo ya vona kusuka eka kotara.**
 - a. Nyika vadyondzi nkarhi wo hlaya hi matsalwa ya vona kusuka eka kotara.
 - b. Vutisa: Hi wihi ntirho wo tsala lowu u wu tsakelaka ku suka eka kotara leyi?
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana ntirho wa vona wo tsala lowu va wu tsakelaka ku suka eka kotara.
3. **Lerisa vadyondzi ku hlawula xiphemu xa tsalwa leri va nga ta ri kandziyisa.**
 - a. Vutisa: Hi rihi tsalwa leri u nga ta ri kandziyisa no ri ava eka kotara leyi?
 - b. Nyika vadyondzi nkarhi wo hlawula leswaku hi wihi ntirho wo tsala lowu va nga ta wu kandziyisa.
 - c. Lerisa vadyondzi ku byela mutirhisani leswaku i ntirho wihi wo tsala lowu va nga ta wu kandziyisa.
4. **Lerisa vadyondzi ku kandziyisa eka phepha leri baseke, leswaku ntirho wa vona wu ta kombisiwa.**
 - a. Vula: Loko hi kandziyisa, a hi tsali etibukwini ta hina tanihi ntolovelolo. Hi tsala eka phepha leri baseke, leswaku ntirho wa hina wu ta aviwa hi ku olova.
 - b. Kombisa vadyondzi xikombiso xa wena xa ntirho lowu kandziyisiweke eka phepha leri baseke.
 - c. Nyika maphepha lama baseke leswaku ma kandziyisiwa.
5. **Lerisa vadyondzi ku sungula ku kandziyisa.**
 - a. Vula: Sweswi sungula ku kandziyisa ntirho wa wena. Tsundzuka ku yi endla yi hlelekile naswona yi va erivaleni, leswaku yi lunghekela ku aviwa ni van'wana.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va anakanyisisa no hlawula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawe ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfluxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 9 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 9 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 9 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivottsalo: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta heta ku kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra hina.
 - b. Vula: Loko hi kandziyisa tsalwa ra hina, hi ri lunghisela ku ri avela na vanhu van'wana. Hi hlawula ntirho wa hina lowunene ngopfu, hi wu endla wu hleleka ni ku twisiseka, naswona hi wu avela ni van'wana leswaku va wu hlaya ni ku ku tiphina hi wona.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va kandziyisa.**
 - a. Vula: Sweswi yana emahlweni u kandziyisa ntirho wa wena wa ku sukela tolo. Tsundzuka ku yi endla yi hleleka naswona yi twisiseka, leswaku yi lulamela ku avelana ni van'wana.
3. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlawula no kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra vona.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku tsala: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi

Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambebelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawe ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 10 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 10 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 10 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalo: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Tivisa ku nyika mbulavulo eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Vhiki leri hi ta humesa tsalwa ra hina leri kandziyisiweke.
 - b. Vula: Loko hi nyika tsalwa ra hina, hi avelana na van'wana. Hi hlamusela leswi hi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra hina. Hi vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku van'wana va swi twa.
 - c. Vula: Loko hi heta ku vulavula, hi nga fambafamba etlilasini hi ya komba van'wana leswi hi nga dirowa.
 - d. Vula: Loko van'wana va ri karhi va nyika mbulavulo, hi yingisela hi vukheta. Minkarhi hinkwayo hi kombisa musa ni ku ba mavoko loko va hetile.
2. **Letela ku nyika mbulavulo eka tlilasini.**
 - a. Khoma nkunguhato wa wena lowu kandziyisiweke leswaku un'wana ni un'wana a ri vona.
 - b. Hi ku hatlisa hlamusela leswi u nga dirowa ivi u hlaya tsalwa ra wena. Letela ku vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku un'wana ni un'wana a ta swi twa.
 - c. Lerisa vadyondzi leswaku va ku bela mavoko loko u heta.
3. **Fambafamba etlilasini u komba un'wana ni un'wana xifaniso xa wena.**
4. **Lerisa vadyondzi ku tilulamisela ku nyika mbulavulo.**
 - a. Vula: Ehleketa hi xivulwa xo hlamusela ku dirowa ka wena kutani u titoloveta ku hlaya tsalwa ra wena.
5. **Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku ehleketa no hlaya.**
6. **Lerisa vadyondzi ku nyika mbulavulo eka mutirhisani.**
 - a. Lerisa vadyondzi ku hlamusela leswi va nga swidirowa na ku hlayela mutirhisani tsalwa ra vona.

Ku hlaya swin'we: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku ya emahlweni ka dyondzo leyi hundzeke.

Ku tsala: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku ya emahlweni ka dyondzo leyi hundzeke.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfuxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 11 wa tifonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tifonimi ta 11 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tifonimi ta 11 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va nyika mbulavulo wa xitsariwa xa vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Ku tlhela u tivisa ku nyika mbulavulo eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Tsundzukani leswaku vhiki leri hi ta nyika mbulavulo hi tsalwa ra hina leri kandziyisiweke.
 - b. Vula: Loko hi nyika tsalwa ra hina, hi avelana na van'wana. Hi hlamusela leswi hi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra hina. Hi vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku van'wana va swi twa.
 - c. Vula: Loko hi heta ku vulavula, hi nga fambafamba etlilasini hi ya komba van'wana leswi hi nga dirowa.
2. **Vula: Loko van'wana va ri karhi va nyika mbulavulo, hi yingisela hi vukheta. Minkarhi hinkwayo hi kombisa musa ni ku ba mavoko loko va hetile.**
3. **Vitana vadyondzi ku nyika mbulavulo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:

Swichudeni yi
kandziyisiwile
Ku tsala

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambebelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku yimisa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku yimisa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku yimisa rintihho rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku yimisa tintihho timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku yimisa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku yimisa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambeleso ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambeleso.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambeleso.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawo ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawa ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawa leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawa yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivontsalo: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlanya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku yimisa rintiho rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku yimisa tintiho timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyika mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi u nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyika mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

